

กรอบแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่เกี่ยวข้องในการวิจัย

มโนภาพ “วัฒนธรรม” (Culture)

ซูเบอร์ (Cuber) ได้นิยามวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือ แบบแผนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ และยังรวมผลผลิตที่เกิดจากการเรียนรู้ เช่น ทักษะค่านิยม สิ่งของต่าง ๆ ที่คนทำขึ้นและความรู้ที่มีอยู่ร่วมกันในกลุ่มชนหนึ่ง ๆ และมีการถ่ายทอดไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538 : 22)

นอกจากนี้ วัฒนธรรมยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นและมนุษย์ต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งเหล่านั้น และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุหรืออวัตถุ คือความคิดต่าง ๆ ของมนุษย์

นวัตกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม แบ่งออกได้เป็น นวัตกรรมทางวัตถุ คือสิ่งที่จับต้องสัมผัสได้ ได้แก่ คอมพิวเตอร์ เครื่องจักรยนต์ โรงเรือนหรือคอกโค แปลงหญ้าขน เป็นต้น และนวัตกรรมที่เป็นอวัตถุ คือสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องได้ ได้แก่ วิถีเลี้ยง การจัดการน้ำ เป็นต้น

แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมือง

ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้ให้คำจำกัดความว่า เศรษฐศาสตร์การเมือง คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งเน้นในด้านการวิเคราะห์สังคม และความสัมพันธ์ของคนในเชิงเศรษฐกิจ (ยศ สันติสมบัติ, 2530)

แนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองจึงมุ่งประเด็นไปที่ความสัมพันธ์ทางการผลิต เนื่องจากแนวคิดนี้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความสัมพันธ์ทางการผลิตจะทำหน้าที่ทางสังคม 3 ประการ คือ

1. หน้าที่ในการกำหนดรูปแบบทางสังคม การเข้าถึงทรัพยากร และการควบคุมปัจจัยการผลิต
2. หน้าที่ในการจัดสรรแรงงานของสมาชิกในสังคมให้เหมาะสม
3. หน้าที่ในการกำหนดรูปแบบการหมุนเวียน การกระจายการผลิต และแรงงาน

วิธีวิเคราะห์ด้วยแนวคิดนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ระบบที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์แต่ละส่วนที่เป็นองค์ประกอบ บนพื้นฐานของประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของระบบ โดยมุ่งให้ความสำคัญพิเศษกับประเด็นความขัดแย้งในระบบ โดยถือว่าเป็นสาเหตุหรือต้นกำเนิดของความเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะช่วยให้สามารถวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนแปลงได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2524)

การนำแนวคิดนี้มาใช้เป็นแนวการศึกษาทางมานุษยวิทยาจะทำให้ภาพของสังคมไทยแตกต่างจากแนวอื่น โดยเฉพาะในประเด็นของความขัดแย้งและเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องและเชื่อมโยงของสังคมที่กว้างขึ้น อันได้แก่สังคมเมือง สังคมมวลรวมในระดับชาติ หรือกับระดับทุนนิยมสากล (ชยันดี วรรณระภูติ, 2523-2524 : 62-63)

แนวคิดเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบหนึ่งของวัฒนธรรม (จามพิศ สัตย์สงวน, 2538: 116-117) ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาพื้นฐานอย่างหนึ่งของสังคม คือ เรื่องเกี่ยวกับการผลิต การแจกจ่ายผลผลิต การบริโภคสินค้าบริการต่างๆ หรือการใช้สินค้าและบริการต่างๆ ภายในสังคมหนึ่งๆ เศรษฐกิจเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งของต่างๆ เกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ผลิตสินค้าและผลิตสิ่งของต่างๆ แต่สิ่งที่สำคัญกว่าของระบบเศรษฐกิจคือ การที่ไปเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของต่างๆ กับมนุษย์ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันในกระบวนการผลิต การแจกจ่ายผลผลิตและบริโภคสินค้าต่างๆ นักมานุษยวิทยามักสนใจที่จะทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและส่วนอื่นๆ ของวัฒนธรรม ด้านหนึ่งของความสัมพันธ์ดังกล่าวอยู่ที่วัฒนธรรมนิยามและหล่อหลอมเป้าหมายต่างๆ ของปัจเจกชน รวมทั้งให้วิธีการต่างๆ ที่จะทำให้สำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ สังคมและเศรษฐกิจยังพึ่งพากันในด้านอื่นๆ อีก เช่น วิธีการต่างๆ ที่การผลิตถูกจัดระเบียบ อาจมีผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวและสถาบันการเมืองการปกครอง ในทางตรงกันข้าม การจัดระเบียบทางการเมืองประเภทต่างๆ อาจมีผลกระทบต่อวิธีการผลิตและการแจกจ่ายสินค้าต่างๆ นอกจากนั้น ความซับซ้อนของเทคโนโลยีอาจมีผลกระทบต่อการจัดระเบียบการทำงานในสังคมต่างๆ นอกจากนี้ยังมีคำถามอีกว่ากระบวนการผลิต การแจกจ่ายและการบริโภคสินค้า จะทำให้เกิดชนชั้นหรือความแตกต่างทางสังคมขึ้นได้อย่างไร เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการผลิต

การที่จะผลิตอะไรได้ (จามพิศ สัตย์สงวน, 2538:117) คนต้องมีโอกาสที่จะใช้ทรัพยากรพื้นฐานเช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ และสิ่งต่างๆ ที่ใช้ทำเครื่องมือ ทุกสังคมมักมีกฎเกณฑ์การใช้และการควม

คุมทรัพยากรดังกล่าว รวมทั้งแรงงานด้วย ในส่วนที่จะกล่าวถึงทรัพยากรพื้นฐานสำคัญ คือ ที่ดิน จากนั้นจะกล่าวถึงหัวข้อต่อไปนี้เป็นคือ การจัดองค์กรเพื่อการผลิต การแบ่งงานกันทำและทุนซึ่งคือสิ่งที่ไม่ได้ได้รับวิภคโดยตรง แต่ใช้เพื่อผลิตสินค้าอื่นๆ

แนวคิดในการหาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ : ที่ดิน

โดยทั่วไป การมีโอกาสดำใช้และความคุมที่ดิน (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:117) เป็นพื้นฐานของระบบการผลิตในทุกสังคม ในสังคมตะวันตก คนเป็นเจ้าของที่ดิน ที่ดินจึงเป็นทรัพย์สินส่วนตัวโดยการซื้อ เมื่อเป็นเจ้าของที่ดินแล้ว มีสิทธิที่จะกันคนอื่นออกไปและจัดการกับที่ดินได้ตามความต้องการ ระบบของการเป็นเจ้าของที่ดินส่วนตัวดังกล่าว ไม่พบในสังคมก่าสัตว์หาของป่าและในสังคมเถียงสัตว์เร่ร่อน ในสังคมเหล่านี้สิทธิในการใช้ที่ดินขึ้นอยู่กับกลุ่ม ไม่ใช่ทรัพย์สินส่วนตัวของปัจเจกชน แต่ละคนได้สิทธิในการใช้บางส่วนของที่ดินโดยการเกิดเป็นสมาชิกกลุ่ม แม้มีสิทธิที่จะใช้ที่ดิน แต่ไม่สามารถจะจัดการที่ดินตามความต้องการได้เพราะที่ดินเป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้และซื้อขายไม่ได้ การมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินแบบนี้ทำให้ไม่มีปัจเจกชนคนใดถูกปฏิเสธการใช้ทรัพยากรพื้นฐานดังกล่าว เพราะทุกคนจะต้องเป็นสมาชิกในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมหนึ่ง การควบคุมที่ดินจึงไม่ใช่การที่คนกลุ่มหนึ่งเอาประโยชน์จากคนอีกกลุ่มหนึ่ง หรือการควบคุมอื่นๆ อย่างถาวร เมื่อสิทธิของการใช้ที่ดินไม่ได้รวมเอาการกันคนอื่นออกไปด้วย ทำให้ไม่สามารถพูดถึงการเป็นเจ้าของที่ดินได้เลย มาดูว่ามันมีความหมายอย่างไรในสังคม 4 ประเภทคือ สังคมก่าสัตว์หาของป่า สังคมเถียงสัตว์เร่ร่อน สังคมกสิกรรมพืชสวน หรือสังคมทำไร่เลื่อนลอย และสังคมเกษตรกรรมแบบเข้ม

แนวคิดเรื่องกาแบ่งงานตามอายุ

การแบ่งงานตามอายุ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:123) เป็นลักษณะสากลในทุกสังคม ในสังคมตะวันตกวัยเด็กจะถูกยัดออกไปทำให้เด็กหนุ่มสาวหรือเยาวชนไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมด้านการผลิต ในสังคมอื่นๆ แม้แต่เด็กเล็กๆ ช่วยให้มีชีวิตชุมชนอยู่ได้ แต่คนสูงอายุในสังคมตะวันตกถูกบังคับให้ออกจากงานแม้สุขภาพยังดีอยู่ ในอเมริกาเมื่องานตุจริต เป็นสิ่งสำคัญต่อภาพพจน์ของปัจเจกชน และเป็นสิ่งเชื่อมโยงกับโลกภายนอก ดังนั้นการบังคับให้คนแก่ออกจากงาน จะนำไปสู่ความโดดเดี่ยว เหงา และการลดคุณค่าของตนเองในสังคมประเพณีโดยทั่วไป ผู้สูงอายุยังคงมีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อไป ในสังคมของพวกแอบคาเซียน(Abkhassians) ในรัสเซียซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีอายุยืนมาก กลุ่มชนเหล่านี้เมื่อก่อนเป็นพวกเถียงสัตว์เร่ร่อน แต่เดี๋ยวนีเป็นเกษตรกร ทุกคนในชุมชนนี้ทำงานเป็นปกติ แม้ว่าอายุจะมากแล้ว หลังอายุ 80 หรือ 90 ไม่หยุดงาน แต่ทำงานน้อยลง ผู้ชายที่เคยเถียงแกะ แพะ จะไม่คามสัตว์ไปบนภูเขา แต่จะเถียงสัตว์เถียงในบริเวณบ้าน ชายสูงอายุอาจ

เด็กใช้คันไถ และหาบของหนักๆ แต่ยังคงถอนวัชพืช ผู้หญิงชราก็ทำงานในทุ่งนา แต่ยังคงทำงานบ้าน เต็มใจ อดทนต่อไป มีนักมานุษยวิทยาผู้หนึ่งทำวิจัยเกี่ยวกับคนชราอายุเกิน 100 ปี จำนวน 28 คน ผลการวิจัยพบว่าผู้สูงอายุเหล่านี้ทำงานสัปดาห์ละ 4 วัน

ในสังคมประเพณีที่คนแก่อาจไม่อินนิก แต่ผู้สูงอายุเหล่านั้นยังคงช่วยสังคมต่อไป โดยแสดงบทบาทของผู้เชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมหรือผู้รักษาประเพณีและจะเป็นหน่วยหนึ่งของการจัดเกลาทางสังคม ในสังคมประเพณีนี้ผู้สูงอายุที่มีความจำดีและรู้อะไรๆ มากกว่าคนอื่น จะมีคุณค่าในสังคม จะได้รับการยอมรับ เคารพยกย่องและยังคงเกี่ยวข้องกับชีวิตของชุมชนต่อไป แม้ว่าคนพวกนี้ จะผ่านพ้นเวลาของการผลิตทางเศรษฐกิจมาแล้วก็ตาม

แนวความคิดเรื่องทุน

ทุน คือ สิ่งของที่ใช้ผลิตสินค้าอื่นๆ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:125) เมื่อมีระบบเงินตรา ทุนรวมเอาเงินที่ใช้ซื้อสินค้าเหล่านั้นในสังคมที่มีเศรษฐกิจขนาดเล็กที่เอ่ยมามาแล้ว สิ่งของที่เป็นทุนมีจำกัด ในสังคมล่าสัตว์หาของป่าอาวูที่ใช้ล่าสัตว์เป็นสิ่งของประเภททุน ในสังคมดกปลา ทุนรวมหาหนะทางน้ำ แหดกปลาที่ใช้เวลาและแรงงานมาก ในสังคมเกษตรกรรม เครื่องมือทำการเกษตรและที่สำหรับใส่ผลผลิต เช่น ชั่งฉาง เป็นส่วนหนึ่งของทุน ในสังคมเลี้ยงสัตว์เร่ร่อนรูปแบบที่เป็นหลักของทุน คือ วัว ควาย หรือสัตว์เลี้ยงต่างๆ สัตว์ต่างๆ ให้ทั้งสิ่งต่างๆ ที่กินได้โดยตรง เช่น นม และมันยังออกถูกอีกด้วย นอกจากนี้ยังใช้มันในการแลกเปลี่ยนได้ด้วย โดยทั่วไปสิ่งของที่เป็นทุนในสังคมดั้งเดิมและสังคมชาวไร่รา จะเป็นของส่วนตัว แต่ถ้าของแพงไปอาจต้องร่วมมือกัน เพื่อซื้อไว้ใช้ร่วมกัน เช่น เครื่องจักรต่างๆ ในทุกสังคม มนุษย์ต้องใช้เวลาและพลังงานในการรักษาสิ่งที่เป็นทุน เช่น ต้องสร้างชั่งฉาง โกดังเก็บของ และต้องดูแลมันอย่างดี นอกจากนี้ยังต้องทำเครื่องมือต่างๆ และต้องซ่อมแซมเครื่องมือเหล่านั้น และต้องเลี้ยงดู และดูแลสัตว์เลี้ยงด้วย

จุดสำคัญของความแตกต่างในระบบเศรษฐกิจในสังคมต่างๆ อยู่ที่ตรงที่ว่าสมาชิกสังคมมีโอกาศแค่ไหนในการได้เป็นเจ้าของสิ่งต่างๆ ที่เป็นทุน การถูกกีดกันออกจากความเป็นเจ้าของทุนมักพัฒนาในระบบการเมืองที่ซับซ้อนและเทคโนโลยีต่ำและที่มีการทำเครื่องมือต่างๆ ด้วยมือ ผู้ใหญ่เกือบทุกคนมีโอกาศเป็นเจ้าของทุน ไม่มีใครถูกกีดกันออกจากวิถีการผลิตอาหารและการผลิตเครื่องมือต่างๆ ในสังคมสมัยใหม่และสังคมที่มีเทคโนโลยีซับซ้อน เช่นสังคมรัฐหรือสังคมอาญาจักร (chiefdom) เครื่องมือการผลิตต่างๆ มักตกอยู่ในมือของชนชั้นปกครอง การเป็นเจ้าของทุนในการผลิตจำกัดหรือตกอยู่ในกลุ่มคนกลุ่มเล็กๆ ที่สมาชิกมีอำนาจเหนือกลุ่มอื่นๆ กลุ่มคนพวกนี้มักเข้าควบคุมแรงงานไว้ด้วย เพราะว่าทุนนิยมเกี่ยวพันกับเศรษฐกิจแบบการตลาดและการใช้เงินตรา จึงต้องกล่าวถึงการแจกจ่ายผลผลิตต่อไป

แนวความคิดเรื่องการแจกจ่ายผลผลิต : ระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่าง ๆ

ในทุกสังคม (งามพิศ ตัตย์สงวน, 2538:125) มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่างๆ (distribution) โดยทั่วไปมีการแลกเปลี่ยนอยู่ 3 วิธี หรือ 3 ประเภทด้วยกันคือ การแลกเปลี่ยนแบบเท่าเทียมกัน(reciprocity) การแจกจ่ายผลผลิตและบริการอีกครั้งหนึ่ง(redistribution) และการตลาด (market) การแลกเปลี่ยนแต่ละประเภทจะเกิดขึ้นในระบบการเมืองและการจัดระเบียบทางสังคมที่เฉพาะ ถึงแม้ว่าสังคมหนึ่งๆ อาจมีการแลกเปลี่ยนสินค้าได้มากกว่า 1 ประเภท แต่เมื่อมีมากกว่า 1 ระบบ แต่ละระบบเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการประเภทที่แตกต่างกันออกไป

แนวความคิดเรื่องการแลกเปลี่ยนทางการตลาด

ลักษณะสำคัญของการแลกเปลี่ยนทางการตลาด (งามพิศ ตัตย์สงวน, 2538:132-133) คือ การที่สินค้าบริการต่างๆ ถูกซื้อและขายด้วยราคาหรือค่าของเงินตามอุปสงค์และอุปทาน (demand) และ (supply) ไม่เหมือนกับการแลกเปลี่ยน 2 ประเภทแรกที่พบทางสังคมและทางการเมืองของผู้แลกเปลี่ยนเป็นสิ่งสำคัญ แต่การแลกเปลี่ยนทางการตลาด เกิดขึ้นไม่ว่าผู้เกี่ยวข้องจะมีสถานภาพทางสังคมเช่นไร การแลกเปลี่ยนแบบนี้เป็นการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจระดับสูงสุด นั่นคือผู้เข้าร่วมสนใจแต่ว่าจะทำกำไรให้ได้มากที่สุด ในสังคมที่มีการแลกเปลี่ยนทางการตลาด เป้าหมายทางสังคมและทางการเมืองสำคัญน้อยกว่าเป้าหมายทางเศรษฐกิจ มักมีการจัดระเบียบรอบๆ เป้าหมายและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และนั่นเป็นลักษณะเด่นของชีวิตในสังคม

การแลกเปลี่ยนทางการตลาด มีพื้นฐานมาจากระบบเงินตราที่ใช้ได้กับทุกอย่าง มันเป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยน ที่ใช้เพื่อซื้อสินค้าบริการต่างๆ อย่างกว้างขวาง และเป็นมาตรฐานที่ใช้กำหนดราคา ลักษณะดังกล่าวใช้แยกสังคมที่มีระบบการตลาดอย่างแท้จริง ออกจากสังคมที่มีเงินตราใช้ แต่มีสินค้าและบริการบางอย่างเท่านั้นที่ถูกแลกเปลี่ยนโดยระบบเงินตรา สังคมที่มีระบบตลาดอย่างแท้จริงแตกต่างไปจาก สังคมที่มีการแลกเปลี่ยนแบบเท่าเทียมกัน(reciprocity) และแบบการแจกจ่ายสิ่งของต่างๆ คืนให้สมาชิกของสังคม(redistribution) เป็นกลไกสำคัญมาก แต่มีตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าบางประเภทเท่านั้น เช่นในเกาะนิวกีนิและแอฟริกาตะวันตก เรียกได้ว่าสังคมเหล่านี้มีตลาดแบบรอบนอก(peripheral market) นั่นคือวิถีสำคัญของการผลิต ที่ดินและแรงงานไม่ได้ถูกแลกเปลี่ยนโดยผ่านกลไกของตลาดเหมือนในสังคมตะวันตก

ในระบบการแลกเปลี่ยนแบบตลาด แรงงานคือสิ่งที่ซื้อขายกันได้ คนจะทำงานเพื่อเงินค่าจ้างที่ควบคุมโดยกฎของอุปสงค์และอุปทานเหมือนสินค้าอื่นๆ นอกจากนั้นคนยังเป็นเจ้าของทรัพย์สินส่วนตัว เช่น ที่ดิน สิ่งของประเภททุนและมีการลงทุนเพื่อหากำไรโดยการผลิตหรือให้กู้เงินเพื่อคิดดอกเบี้ย เรียกได้ว่าเป็นสังคมทุนนิยม(capitalist society) สังคมทุนนิยมอย่างแท้จริงเกิดขึ้นได้

เมื่อมีระบบการเมืองแบบรัฐ เพราะว่ามันมาจากส่วนกลางที่เข้มแข็ง เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องเข้ามาคุมสัญญาต่างๆ ระบบการตลาดขึ้นอยู่กับอำนาจดังกล่าว และเพราะว่าคนบางคนเป็นเจ้าของทรัพยากรพื้นฐานได้ ทำให้คนอื่นๆ ไม่มีโอกาสได้เป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นๆ ทำให้สังคมแบบนี้มีความแตกต่างของชนชั้นทางเศรษฐกิจและทางสังคมอย่างฉาว ถัดมาคือดั่งกล่าวเป็นลักษณะสำคัญของสังคมทุนนิยม ทุนนิยมอย่างแท้จริงพัฒนาาระยะหลังๆ ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ รูปแบบที่แท้จริงของสังคมทุนนิยม อาจดูได้จากสังคมอุตสาหกรรมของศตวรรษที่ 19 ในประเทศยุโรปและประเทศอเมริกา ส่วนรูปแบบของสังคมทุนนิยมแบบดั้งเดิมดูได้จากชนเผ่าคาปาอู

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของภาครัฐ และเอกชน

โดยทั่วไประบบเศรษฐกิจจะมีระดับการวัดอยู่ 2 ระดับด้วยกัน(เรอู สุขารมย์และคณะ , 2538 : 396-398) คือ การวัดจากระดับการแทรกแซงของรัฐบาลในกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ กับ การวัดจากระดับของระบบตลาด ที่มีบทบาทในระบบเศรษฐกิจ แต่การวัดทั้ง 2 อย่างนี้เปรียบเสมือนอยู่ในเหรียญเดียวกันแต่มองคนละด้าน นั่นคืออาจแบ่งระบบเศรษฐกิจเป็น 3 แบบด้วยกันคือ

1.ระบบเศรษฐกิจที่มีการวางแผนจากส่วนกลาง ซึ่งต้องพึ่งบทบาทของรัฐบาลในการวางแผน และกำหนดรูปแบบและวิธีการจัดสรรผลผลิต การจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้เกิดการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ การเลือกใช้เทคโนโลยีการผลิต

2.ระบบเศรษฐกิจที่ใช้ระบบตลาดเป็นกลไกในการจัดสรรผลผลิต จัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการเลือกใช้เทคนิคการผลิต

3.อย่างไรก็ดีเนื่องจากระบบเศรษฐกิจภายใต้ระบบตลาดอย่างสมบูรณ์นั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะระบบตลาดเองก็มีข้อจำกัดอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับการผลิตและการแจกจ่ายสินค้าสาธารณะ ผลกระทบภายนอกและสินค้าอื่นๆ ที่ไม่มีตลาดรองรับ เพราะฉะนั้น รัฐบาลจึงจำเป็นต้องเข้าแทรกแซงระบบตลาด ซึ่งระบบเศรษฐกิจที่มีรัฐบาลเข้าแทรกแซงนี้เรียกว่า “ระบบเศรษฐกิจแบบผสม” ซึ่งจัดเป็นระบบแบบที่ 3 ระบบเศรษฐกิจแบบผสมนี้ อาจมีระบบตลาดเป็นตัวจัดสรรทรัพยากรเป็นส่วนใหญ่ บทบาทของรัฐบาลมีน้อย

ระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่ในโลกจะมีลักษณะแบบที่ 3 ซึ่งหมายความว่า รัฐบาลมีความจำเป็นต้องเข้าแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจเพื่อให้การแจกจ่ายผลผลิต ปังจัดการผลิต การเลือกใช้เทคโนโลยีการผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด อันจะก่อให้เกิดสวัสดิการสูงสุดแก่สมาชิกในสังคม (ปังเจกนุกคด) และบรรลุเป้าหมายของระบบเศรษฐกิจในช่วงระยะเวลาต่างๆ

การแทรกแซงของรัฐบาลในภาคเกษตรก็ถือว่าเป็นความจำเป็นส่วนหนึ่งในการที่ต้องเข้าแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจ ดังนั้น วัตถุประสงค์ในการแทรกแซงของรัฐบาลในภาคเกษตรของ

ประเทศนั้น ก็จะมีเป้าหมายในการที่จะพยายามให้สังคมบรรลุวัตถุประสงค์การสูงสุดภายใต้เป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยผ่านภาคเกษตรของประเทศ มีเหตุผลและความจำเป็นหลายประการในการที่รัฐจะเข้ามาแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจซึ่งรวมทั้งภาคเกษตรด้วย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึง รูปแบบในการแทรกแซงของรัฐบาลในภาคเกษตรที่ผ่านมา ซึ่งรูปแบบของการแทรกแซงดังกล่าวนี้อาจก่อให้เกิดสวัสดิการสูงสุดหรือไม่นั้น ก็ยังมีข้อถกเถียงกันอยู่ทั้งนี้ก็เพราะว่าสวัสดิการสังคมเป็นสิ่งวัดยาก และอีกประการหนึ่งการดำเนินนโยบายต่างๆ อาจเป็นการแก้ปัญหาระยะสั้น ภายใต้ข้อจำกัดของเงื่อนไขต่างๆ

อย่างไรก็ดี การแทรกแซงของรัฐไม่ว่าจะก่อให้เกิดสวัสดิการสูงสุดหรือไม่ก็จะมีผลทำให้มีการกระจายผลผลิต การจัดสรรทรัพยากร และการเลือกเทคนิคการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการแทรกแซงของรัฐดังกล่าวนี้ ได้มีผู้ศึกษาไว้หลายราย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะการแทรกแซงของรัฐในระบบตลาดในภาคเกษตรของไทยโดยสังเขป โดยจะแบ่งลักษณะการแทรกแซงออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การแทรกแซงเข้าไปในระบบการตลาดโดยตรง ซึ่งเป็นการแทรกแซงทางด้านราคา การแทรกแซงทางด้านอุปสงค์ การแทรกแซงทางด้านอุปทาน ซึ่งมีกรณีของการแทรกแซงดังนี้

1.1 รูปแบบการแทรกแซงทางด้านราคา ในประเทศไทยที่เคยใช้มาแล้วได้แก่ การประกันราคาข้าว ถั่วเหลือง และพืชเศรษฐกิจบางชนิด ตลอดจนการใช้มาตรการทางภาษี เช่น การเก็บภาษีส่งออกจากผู้ส่งออก ซึ่งทำให้มีผลต่อราคาผลผลิตในประเทศ ดังกรณีของการเก็บค่าพรีเมียมข้าวจากผู้ส่งออก เป็นต้น

1.2 รูปแบบการแทรกแซงทางด้านอุปสงค์ รัฐเข้าแทรกแซงในตลาดรับซื้อสินค้าเกษตรที่มีอุปทานมากเกินไป เช่น กรณีการรับซื้อกระเทียม แล้วเก็บเข้าคลังสินค้า การแทรกแซงตลาดข้าวเปลือก โดยการเข้าไปแข่งขันรับซื้อจากเกษตรกร เพื่อให้ราคาข้าวเปลือกสูงพอ

1.3 รูปแบบการแทรกแซงทางด้านอุปทาน มีกรณีการจำกัดพื้นที่เพาะปลูกมันสำปะหลังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การให้เงินทุนสงเคราะห์สวนยางในภาคใต้ และการให้สินเชื่อการเกษตรเพื่อผลิตพืช สัตว์ และประมง

2. การแทรกแซงเข้าไปในระบบตลาด เพราะความล้มเหลวของระบบตลาดและปัจจัยทางด้านสถาบัน รูปแบบการแทรกแซงดังกล่าวที่ใช้ในประเทศไทย ได้แก่ การจัดตั้งสถาบัน เช่น องค์การตลาดกลางเพื่อการเกษตร (หรือที่เรียกย่อๆ ว่า อตก.) เพื่อลดต้นทุนการผูกขาดคัดค่อนโดยพ่อค้าคนกลาง หรือการเข้าไปแทรกแซงในการแก้ปัญหาภาวะที่มีผลกระทบต่อการผลิตทางการเกษตร เช่น การควบคุมมิให้โรงงานน้ำตาลปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อคุ้มครองการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามบริเวณชายฝั่ง และสวนผลไม้ การเข้าไปปฏิรูปที่ดิน การเข้าไปจัดการเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เช่น การจัดตั้งนิคมสร้างตนเอง เป็นต้น การจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

การจัดการป่าไม้ เช่น การให้สัมปทานปลูกป่าแก่เอกชน เช่น การกำหนดขนาดของอวนในการจับสัตว์น้ำ ฯลฯ

3. การแทรกแซงเข้าไปในตลาดเพื่อให้รัฐบาลบรรลุวัตถุประสงค์เชิงนโยบายที่ตั้งไว้ ซึ่งการแทรกแซงแบบที่ 3 นี้ จะอาศัยเหตุผลและความจำเป็นที่เข้าแทรกแซงระบบตลาดตามแบบ 1 และ 2 ที่กล่าวแล้วร่วมกัน เช่น กรณีที่รัฐบาลต้องการส่งเสริมให้ระบบเศรษฐกิจเป็นอิสระจากความผันผวนทางด้านค่าการส่งออกและราคาอันเนื่องมาจากการพึ่งพาพืชเศรษฐกิจเพียง 1-2 ชนิด ดังกรณีของการที่ไทยเคยส่งออกข้าวเป็นพืชหลัก ขามโคที่ภาวะส่งออก และราคาข้าวในตลาดโลกตกต่ำ ก็จะทำให้เศรษฐกิจในประเทศผันผวนตามไปด้วย ส่งผลให้รายได้ของเกษตรกรและผู้ผลิตแปรปรวนตาม ฉะนั้นรัฐบาลจึงส่งเสริมให้ภาคเกษตรกรกระจายการผลิตออกไปสู่พืชเศรษฐกิจอื่นๆ และให้มีการขยายการเช่าปลูกสัตว์ ประมง ป่าไม้ มากขึ้นด้วย

สรุป การที่รัฐบาลแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจและภาคเกษตรจะมีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นซึ่งรัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนามักจะไม่ค่อยมีงบประมาณเพื่อการนี้ ประกอบกับโครงสร้างของระบบราชการในการบริหารงานนั้น เป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวเพื่อตอบสนองปัญหาได้น้อย เมื่อเปรียบเทียบกับภาคเอกชน ดังนั้นรัฐบาลจึงเห็นความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมของภาคเอกชน ซึ่งมีความอ่อนไหวต่อกลไกของราคามากกว่า ทำให้รัฐบาลไทยได้ก่อตั้งคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ ขึ้นในสมัยรัฐบาลนายถนอม กิตติขจร และได้มีบทบาทในการร่วมแก้ปัญหา และก่อให้เกิดการประสานผลประโยชน์ภายในประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ แต่ก็ยังทำได้ภายใต้ข้อจำกัดของนโยบายรัฐบาล

แนวคิดทฤษฎีอิทธิพลของการสื่อสารในการสร้างความเป็นสมัยใหม่

ภาวะความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) ตามทฤษฎีนี้เน้นความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ในขณะที่กระบวนการสร้างภาวะความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) เป็นพลวัตเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอีกทอดหนึ่ง สังกัปนี้ต่างกับสังกัปพัฒนา (Development) ที่หมายถึงความเจริญมีคุณภาพของคนและระบบสังคม ซึ่งลึกซึ้งกว่า (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542 : 20)

ในทฤษฎีอิทธิพลของการสื่อสารในการสร้างความเป็นสมัยใหม่ จะแสดงให้เห็นว่าความเจริญของสังคมเกิดจากการสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อกระบวนการจัดกลไกทางสังคม (คือการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนชั่วอายุหนึ่งไปยังคนอีกชั่วอายุ) ซึ่งเป็นตัวการปลูกฝังจินตภาพสมัยใหม่ที่มีการสื่อสารสมัยใหม่นำมาให้อีกทอดหนึ่งลงไปในอนุชนรุ่นหลังต่อไป จินตภาพสมัยใหม่นี้จะเป็นแรงกระตุ้นให้มีการเคลื่อนที่สามประเภท คือ การเคลื่อนที่ทางกายภาพ การเคลื่อนที่ทางสังคมและวัฒนธรรมขนาดใหญ่ จนเป็นเหตุให้เกิดภาวะสมัยใหม่ขึ้นในสังคมในที่สุด (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542 : 23)

เมื่อหลักการของความทันสมัยอยู่ที่การนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีของเครื่องจักรต่างๆ มาใช้ในการผลิตสิ่งของต่างๆ สิ่งก็ตามมากับเทคโนโลยี คือ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ เช่น การเพิ่มขึ้นของอาชีพเฉพาะอย่าง การแยกกระบวนการผลิตออกจากหน่วยทางเครือญาติและการให้ค่าจ้างแทนการแลกเปลี่ยนแรงงานในระบบเดิม ทำให้เกิดผลที่ตามมาคือ ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม ในสังคมชนชั้นการพัฒนาทางเทคโนโลยีจะนำไปสู่ช่องว่างที่กว้างขึ้นระหว่างชนชั้นต่างกัน เมื่อคนบางกลุ่มไม่ได้คิดถึงประโยชน์ที่จะได้จากเทคโนโลยีสมัยใหม่เท่าที่ควร หรืออาจจะเกิดจากข้อจำกัดต่างๆ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538 : 229-230)

แนวคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

Julian Steward (1965) ได้เริ่มทำโครงการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของสังคมชาวไร่ในหลายๆ ประเทศ ตามภูมิภาคต่างๆ ทั้งในทวีปเอเชีย อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ และแอฟริกา และได้ตั้งข้อสังเกตถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในรัฐประชาชาติต่างๆ อย่างกลุ่มเล็ก เช่นเมื่อรัฐประชาชาติได้รับเอกราชจากประเทศอาณานิคมก็ต้องเผชิญหน้ากับการเข้ามาลงทุนของต่างชาติที่นำไปสู่ปัญหาทางการเมืองระดับชาติ ทำให้เกิดความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ที่เกี่ยวกับนโยบายของชาติ เช่นปัญหาการแทรกแซงของลัทธิคอมมิวนิสต์จากภายนอกและภายในประเทศ หรือปัญหาเรื่องการจัดสรรที่ดินทำกินที่มีต่างชาติเป็นเจ้าของ ในขณะที่เดียวกันรัฐประชาชาติเหล่านี้ก็ยังมีความต้องการความช่วยเหลือทางด้านวิชาการและเงินลงทุนจากต่างชาติอย่างมากเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิคการผลิตทางการเกษตรแบบใหม่ เกิดปัญหาจำนวนผู้คนไร้ที่ดินทำกินเพิ่มมากขึ้นและกลายเป็นแรงงานรับจ้างในที่สุด

งานของ Steward มุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในสังคมชาวไร่ในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงในระดับชาติ ทั้งนี้เนื่องมาจากสังคมเหล่านี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเอกเทศแต่มีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคมใหญ่หรือบริบทที่เป็นมหภาคอยู่ตลอดเวลา ในแง่มุมต่างๆ เช่นในแง่กฎหมาย เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ทางการเมือง หรือสถาบันทางศาสนา การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในบริบทใหญ่ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมเหล่านี้ไม่มากนักน้อยในขณะที่ลักษณะดั้งเดิมของสังคมเหล่านั้นจะเป็นตัวหนึ่งที่กำหนดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันออกไป

Steward ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยว่า หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการแพร่ขยายของอุตสาหกรรม เทคโนโลยีการเกษตรพืชพาณิชย์ การคมนาคมและขนส่งแบบทันสมัย ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตแบบชาวไร่ซึ่งเคยผลิตเพื่อบริโภคและเพื่อใช้มาเป็นการผลิตเพื่อขาย เขาได้เสนอวิธีพิจารณาปรากฏการณ์การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยใน 5 ประเด็น คือ

1. ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่ที่ศึกษา
2. บริบทการเปลี่ยนแปลงในระดับรัฐ
3. องค์กรหรือกลไกที่นำการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมชาวไร่
4. กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการกระตุ้นของปัจจัยภายนอก
5. การแสดงออกหรือผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

Steward ได้ตั้งข้อสังเกตว่าผลจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยจะมีผลแตกต่างที่หลากหลายอันเนื่องมาจากลักษณะดั้งเดิมของชุมชนที่แตกต่างกัน แต่มีลักษณะบางประการร่วมกันอยู่คือ ปัจเจกบุคคลในสังคมชาวไร่ดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะมีแรงจูงใจในเรื่องผลกำไรในการผลิตมากกว่าในสังคมดั้งเดิม และการเปลี่ยนผ่านจากสังคมดั้งเดิมไปสู่สังคมที่มีความทันสมัยจะทำให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องค่านิยมซึ่งแต่เดิมเน้นการร่วมมือ และแบ่งปันไปสู่การแสวงหาผลกำไรส่วนบุคคลเพิ่มมากขึ้น ความขัดแย้งดังกล่าวจะสะท้อนออกมาในพฤติกรรมและความคิดของคนในสังคมที่อยู่ในรุ่นที่ต่างกัน(ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2536:2-3)

Poggie(1974) ได้เสนอความคิดในทำนองเดียวกับสจิวัดในด้านการศึกษาระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของชาวไร่จะตั้งอยู่ในบริบทของสังคมใหญ่ด้วย แต่เขาได้ลดระดับการพิจารณาลงมาเพียงแค่ระดับภูมิภาค ขณะเดียวกันก็ไม่มองข้ามลักษณะสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ นอกจากนี้เขาได้เสนอแนะให้พิจารณาบทบาทของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นว่ามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้วย นั่นคือเน้นถึงบทบาทของสภาพทางนิเวศน์วิทยาหรืออีกนัยหนึ่งคือสภาพแวดล้อม และปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรซึ่งมีผลต่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2536:3-4)

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน (Community)

สำหรับคำว่า ชุมชน (Community) นั้น ในทางวิชาการมีความหมายสั้น ๆ ว่าหมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาล้วนๆ ในชุมชนของตนเองได้ (สัญญาวิวัฒน์, 2523 : 6)

ส่วนการพัฒนาชุมชนของเราก็คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนา ที่ดีงาม หรือเจริญ) กล่าวคือ เป็นการจงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพ

ของส่วนประกอบในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้

กล่าวโดยสรุปที่สุด การพัฒนาชุมชนได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned Community Change) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2523 : 10)

เดิมคนในชุมชนมารวมกัน (สุพัตรา สุภาพ, 2541:162) เพราะต้องการความปลอดภัย และความอบอุ่นในการดำรงชีพ การอยู่ร่วมกันทำให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานต่างๆ โดยเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ ที่อยู่ห่างไกลตามลำพัง และไม่ได้ติดต่อกับชุมชนอื่นนอกจากจำเป็น สภาพที่ห่างไกลกัน และยังไม่ได้รับการพัฒนาเป็นลักษณะของชุมชนในสมัยก่อน การคมนาคมขนส่งก็เป็นไปอย่างล่าช้า การดำรงชีวิตของคนในชุมชนก็เป็นแบบง่าย ๆ และพึ่งสภาพตามธรรมชาติมาก เช่น การล่าสัตว์ เก็บพืชผล การประมง เป็นต้น และมีข้อที่น่าสังเกตว่าชุมชนชาวประมงมักจะเป็นขนาดเล็กกว่าชุมชนแบบเกษตรหรือเลี้ยงสัตว์ ซึ่งต้องใช้พื้นที่มาก อย่างไรก็ตาม เขตชายฝั่งที่มีปลาอุดมสมบูรณ์จะมีคนหนาแน่นกว่าพวกที่ทำเกษตรกรรมในพื้นที่ที่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์

ชุมชนในสมัยก่อนได้เปรียบในแง่ที่ว่า มีพื้นที่โดยเฉลี่ยต่อคนมากกว่าในปัจจุบัน ชุมชนที่ร่อนเร่คือ พวกเลี้ยงสัตว์ ซึ่งใช้ที่ดินมาก แม้พวกนี้จะร่อนเร่แต่ก็เป็นการร่อนเร่ไปตามที่ที่เขาเคยอยู่มาก่อน ชุมชนที่หนาแน่นในสมัยก่อน คือ เขตกสิกรรมบนพื้นที่อุดมสมบูรณ์ แต่ก็มีชุมชนเกษตรบางแห่งที่พื้นที่ไม่ค่อยดี ปลูกพืชผลไม่ค่อยได้ จึงจำเป็นต้องมีการปลูกพืชหมุนเวียน ลักษณะเด่นของชุมชนก็คือสามารถเลี้ยงตัวเองได้ เพราะเมื่ออยู่ห่างไกล จึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะอยู่รอด และจากการที่ต้องอยู่ร่วมกันก็จะมี การเรียนรู้วัฒนธรรม กฎเกณฑ์ ความเชื่อ เป็นต้น ที่สังคมนั้นยึดเป็นหลักปฏิบัติเมื่อคนเรามีการเรียนรู้กฎเกณฑ์ที่ตนร่วมอยู่ด้วย บุคคลก็จะภักดีและรับผิดชอบหน้าที่ของตนต่อชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม (Innovation)

นวัตกรรม (Innovation) อย่างกว้าง หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่คน (จำนวนหนึ่ง) ถือว่าใหม่ ส่วนใหญ่ นวัตกรรมเป็นสิ่งใด ๆ ไม่ว่าจะ เป็นความคิด ความรู้ วัสดุ สิ่งของ ที่ใหม่สำหรับสังคมหนึ่งใด ถ้าเป็นความหมายอย่างแคบจะต้องใส่คำคุณศัพท์กำกับเข้าไป เช่น นวัตกรรมทางเทคนิค นวัตกรรมทางองค์กร นวัตกรรมทางการศึกษา หรือนวัตกรรมทางการแพทย์ เป็นต้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542 : 24)

การรับนวัตกรรม (Adoption of Innovation) ประกอบด้วยคำว่า การรับ (Adoption) ซึ่งในทฤษฎีนี้หมายถึง การตัดสินใจที่จะใช้ นวัตกรรมอย่างเต็มอัตราต่อไป เจ้าของทฤษฎีนี้ได้สร้างกรอบความคิดเกี่ยวกับการรับนวัตกรรมขยายความรู้เรื่องนี้ต่อไปอีกเรียกว่า กระบวนการรับนวัตกรรม (Adoption Process) ซึ่งมี 5 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนแรกถึงนวัตกรรม 2) ขั้นตอนใจนวัตกรรม

3) ชั้นประเมินค่านวัตกรรม 4) ชั้นทดลอง (ใช้หรือปลูก) นวัตกรรมบางส่วน และ 5) ชั้นรับ นวัตกรรม จากกรอบความคิดนี้ จึงเห็นได้ว่าก่อนการรับนวัตกรรมนั้นได้มีการกระทำหลายอย่าง ผ่านมาแล้ว (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542 : 25)

นวัตกรรมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในประเทศกำลังพัฒนา คำว่านวัตกรรม (งานพิศ ตัศย์สงวนกล่าวในเอกสารวิชาการสัมมนาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม, 2541 : 9-10 (อัครานา)) หมายถึงกระบวนการรับของใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีมาก่อนมาใช้ในสังคม หรือชุมชน ของใหม่ดังกล่าวอาจเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) เช่น เทคโนโลยีสมัย ใหม่ทางการสื่อสาร การแพทย์ การขนส่ง การศึกษา การเกษตรหรือการตลาด ส่วนของใหม่ที่เป็น วัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture) เช่น ความคิด ค่านิยม อุดการณ์ หรือแบบแผนพฤติกรรมใหม่ ๆ ในด้านต่าง ๆ ที่แตกต่างไปจากของเดิม

Rogers และคณะกล่าวถึงขั้นตอนการรับของใหม่ 5 ขั้นตอนคือขั้นตอนแรกเป็นขั้นเกิด ความตระหนัก (Awareness Stage) หมายถึงปัจเจกชนรับรู้เกี่ยวกับความรู้ใหม่แต่ไม่มีข้อมูลเพียงพอ ที่จะตัดสินใจได้ ขั้นที่สองคือ ขั้นให้ความสนใจ (Interest Stage) เป็นขั้นตอนที่ปัจเจกชนรู้สึกสนใจ ความคิดใหม่ ๆ นั้นและพยายามหาข้อมูลเพิ่มเติม ขั้นที่สามคือ ขั้นประเมินสถานการณ์ (Evaluation Stage) ขั้นนี้ปัจเจกชนประเมินสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตว่าจะนำไปใช้ดีไหมและตัดสินใจว่า จะใช้หรือไม่ ขั้นที่สี่คือ ขั้นทดลองใช้ (Trial Stage) ปัจเจกชนนำไปทดลองใช้ในระดับเล็กก่อนเพื่อ ดูว่ามันมีประโยชน์อย่างไร และขั้นตอนสุดท้ายคือ ขั้นยอมรับ (Adoption Stage) ปัจเจกชนยอมรับ ความคิดใหม่และนำไปใช้

นอกจากขั้นตอนดังกล่าว Rogers และคณะยังกล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ปัจเจกชนยอมรับ หรือไม่รับนวัตกรรมทางวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุ ปัจจัยต่าง ๆ มีดังนี้ คือ ประโยชน์ที่จะได้รับถ้าปัจเจก ชนมองว่ามันดีกว่าของเก่าในแง่ผลผลิต ประสิทธิภาพ ต้นทุนและกำไร จะทำให้ยอมรับของใหม่ นั้น ๆ เข้ากับของเดิมได้ ถ้าของใหม่เข้าได้ดีกับค่านิยมหรือประสบการณ์ที่มีอยู่แล้วปัจเจกชนจะ ยอมรับของใหม่ ความง่ายหรือซับซ้อน ถ้าของใหม่ซับซ้อนยุ่งยาก และยากจะเข้าใจ ชาวบ้านจะ ไม่ยอมรับหรือรับช้า ตรงกันข้ามถ้าของใหม่เป็นของง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ชาวบ้านจะรับเร็ว ปัจจัยต่อ มาคือ ทดลองดู ของใหม่บางอย่าง ชาวบ้านจะลองทำดูก่อนในระดับเล็ก แต่บางอย่างทำไม่ได้เช่น รถยนต์ ทวี ถ้าลองทำก่อนได้ จะรับเร็วขึ้น และสุดท้ายคือ การสังเกตเห็นได้ ของใหม่ที่เป็นสิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่สังเกตเห็นได้ง่าย จะทำให้ปัจเจกชนรับเร็วขึ้น

แนวคิดเรื่องบทบาทชายหญิง (Gender)

เมื่อก้าวถึงความแตกต่างระหว่างเพศ (Sex) หมายถึง ความแตกต่างด้านสรีระของชายและ หญิงแต่ความแตกต่างของบทบาททางเพศของชายและหญิง (gender) หมายถึง ความแตกต่างและ

ความสัมพันธ์ของบทบาทที่เกิดจากการอบรม ถ่อมเถลา ทศนคติ ค่านิยม และความคาดหวังจากสังคมที่กำหนดว่าเพศชายควรมีบทบาทอย่างไร และเพศหญิงควรมีบทบาทอย่างไร ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เช่นหญิงไทยสมัยก่อนมีบทบาทในการทำงานบ้านและในไร่นาเท่านั้น แต่ในปัจจุบันสตรีไทยต้องออกมาทำงานนอกบ้านเพิ่มมากขึ้นเพื่อช่วยหารายได้ให้กับครอบครัว

เนื่องจากการพัฒนาในอุดมคติมีได้คำหนึ่งถึงข้อจำกัดของความแตกต่างทางสรีระและความไม่เท่าเทียมกันของบทบาทชายและหญิง ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบทางสังคม ตลอดจนความต้องการที่ไม่เหมือนกันระหว่างหญิงและชาย แต่กลับถือเอาความแตกต่างดังกล่าวเป็นสิ่งที่กำหนดความไม่เท่าเทียมกันตามธรรมชาติที่แก้ไขไม่ได้ ทำให้แนวทางในการพัฒนาเอเนียงของกลุ่มผู้หญิงส่วนใหญ่ ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ

เนื่องจากบทบาทชายหญิงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การที่สังคมจะพัฒนาได้จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากทั้งหญิงและชาย ต้องให้ทั้งชายและหญิงมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทสิทธิหน้าที่ที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน

วิธีการที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์สำหรับผู้หญิง คือ

1. ใช้กระบวนการวิเคราะห์บทบาทหญิงชายแบบมีส่วนร่วม โดยที่ผู้หญิงและผู้ชายร่วมกันให้ข้อมูล

2. สร้างความยอมรับในหมู่ผู้ชาย

3. สร้างโอกาสให้ผู้หญิงเพิ่มขึ้น

4. ส่งเสริมการรวมตัวและเครือข่าย (นภส กอรัคคอนและคณะ , 2535 : 77)

แนวคิดเรื่องผู้หญิง

ภัสสร ลิมานนท์ (2527 : 3-6) สรุปว่า การกำหนดบทบาทชายและหญิงอาจจะเรียกได้ว่า นับแต่มีการจดบันทึกประวัติความเป็นมาของมนุษยชาติไว้เป็นหลักฐาน มักจะพบว่าความคิดและการประพฤติปฏิบัติที่มีนัยยะ แสดงให้เห็นถึงความเหนือกว่าของผู้ชายเมื่อเทียบกับผู้หญิงนั้นปรากฏให้เห็นได้ในแทบทุกสังคม การให้คุณค่าทางเพศที่ต่างกันและความไม่ทัดเทียมกันในบทบาทรวมทั้งหน้าที่รับผิดชอบของผู้ชายมีความสำคัญเหนือกว่าสตรี ได้หยั่งรากลึกกลายเป็นความเชื่อและค่านิยมที่สะท้อนมาให้เห็นในหลายรูปแบบ บทบาททางเพศรวมทั้งความไม่ทัดเทียมทางเพศมีมาแต่โบราณกาลแล้ว ส่วนปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดบทบาทระหว่างชายและหญิงที่ ภัสสรเสนอมานี้มี 3 ประการคือ

1) ปัจจัยทางธรรมชาติ (nature) และชีวภาพ (biology)

นักคิดกลุ่มนี้เชื่อว่าความแตกต่าง ระหว่างชายและหญิง เป็นเรื่องเพศ (gender) ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสภาพข้อเท็จจริงทางธรรมชาติด้านสรีระหรือชีวภาพ กล่าวคือ โครงสร้างของเพศชายโดยทั่วไป เช่น กระดูก กล้ามเนื้อ แข็งแรงกว่าของเพศหญิง ในขณะที่สภาพร่างกายของหญิงอ่อนแอกว่า และจะต้องผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติมากเช่น การมีประจำเดือน การตั้งครรภ์ การคลอดบุตร เลี้ยงบุตรด้วยนม เหล่านี้เป็นต้น จากความแตกต่างในด้านสรีระที่ธรรมชาติกำหนดมาเป็นพื้นฐานนี้เอง ทำให้สังคมจัดสรรแบ่งบทบาทความรับผิดชอบที่สมมติและยอมรับกันว่าเหมาะสมกับสรีระของแต่ละเพศ รวมทั้งสังคมเองก็คาดหวังให้แต่ละเพศประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนที่เหมาะสมในสังคมสร้างขึ้น โดยกำหนดว่ากิจกรรมารชกแบบใด หรือการงานความรับผิดชอบประเภทไหน ที่หญิงควรทำหรือชายควรทำ เช่นเพราะความคล่องตัวกว่า แข็งแรงกว่า ฉะนั้นการออกฝึกสงคราม ตำรวจ ทำอาวุธ และกิจกรรมนอกบ้านอื่น ๆ ก็ควรตกเป็นหน้าที่ของชาย ในทางตรงข้ามเนื่องจากหญิงต้องมึประจำเดือน ตั้งครรภ์ เลี้ยงลูก จึงควรต้องรับหน้าที่ดูแลบ้าน เตรียมอาหาร อบรมเลี้ยงดูบุตรอยู่ภายในบ้าน นอกจากนี้ในหลาย ๆ สังคมมีข้อห้ามมิให้สตรีมีบทบาท ทางสังคมหรือทางศาสนาที่สำคัญ ๆ เพราะการมีประจำเดือนซึ่งเป็นข้อจำกัด ทางสภาพร่างกายของสตรีนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อสืบเนื่องกันต่อมาว่า สตรีจะไม่สามารถทำงานหนักได้เท่ากับชาย เพราะสภาพทางกายด้อยกว่า กิจกรรมหลายประเภทที่บุรุษเพศเป็นผู้สร้างสรร ถาวรวัตถุ วัฒนธรรม เทคโนโลยีใหม่ให้กับสังคม ความเชื่อนี้ทำให้ผู้ชายมีความสำคัญขึ้นด้านหนึ่งในฐานะเป็นผู้คิดแปลงธรรมชาติให้กลายเป็นวัฒนธรรม

2) โครงสร้างครอบครัว

เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแบ่งงานระหว่างเพศ และยังผลให้เกิดความไม่ทัดเทียมกันในสภาพของหญิงและชายในครอบครัว อธิบายได้ว่า ภายในครอบครัวขนาดเล็กรการแบ่งงานและความรับผิดชอบระหว่างเพศยังทำได้ไม่เต็มที่นัก ต่างกับระบบครอบครัวขยายที่มีสมาชิกมากกว่า การแบ่งงานจึงทำได้สะดวกกว่า

แนวความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างของครอบครัว กับการกำหนดบทบาทของเพศและระบบการสมรสแบบตัวเดียวเมียเดียวมีดังนี้ ภายในระบบครอบครัวขยายนั้นเมื่อผลิตผลส่วนเกิน สมาชิกซึ่งเป็นชายก็อาจจะได้รับส่วนแบ่งเป็นทรัพย์สินส่วนตัว ซึ่งสมาชิกชายเหล่านั้นก็สามารถตั้งครอบครัวและแยกตัวเป็นอิสระ ลักษณะเช่นนี้ทำให้ความหมายของคำว่ากิจกรรมในครัวเรือน เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยรู้จักกันในสังคมแบบชุมชนหรือคอมมูนผลิตผลส่วนเกินยังมีส่วนทำให้เกิดการจัดตำแหน่งฐานะของหญิงและชายในสังคมอีกด้วย กล่าวคือในขณะที่งานซึ่งอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของผู้หญิง เช่น งานบ้าน การอบรมเลี้ยงบุตร มิได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ควบคุมการผลิต ฐานะของผู้หญิงจึงด้อยกว่าเป็นธรรมดา ทักษะทำนองเดียวกันนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากคาร์ล มาร์ก (Karl Marx) และรูทซ์ ดิกสัน (Ruth Dixon) นักสังคมวิทยาชาว

อเมริกา ได้สรุปแบบจำลองเกี่ยวกับบทบาทและการแบ่งงานกันทำระหว่างชายหญิงในสมัยก่อน ๆ โดยอธิบายว่า องค์ประกอบ 3 ประการ คือ ความสัมพันธ์ทางเพศ การให้กำเนิดบุตร และการเลี้ยงดูเด็ก มักจะรวมอยู่ในสถาบันเดียวกัน สถาบันนั้นก็คือครอบครัวเดี่ยว และโดยที่ไม่มีทางเลือกได้หน้าที่เหล่านี้มักจะตกอยู่กับผู้หญิงที่เริ่มมีความสัมพันธ์ทางเพศ (โดยการทำงาน) จะให้กำเนิดบุตร และทำหน้าที่หลัก คือการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกที่คนให้กำเนิดมา จากการที่ผู้หญิงถูกจำกัดโดยหน้าที่ดังกล่าวให้อยู่แต่ภายในบ้าน จึงไม่อาจมีบทบาท หรือโอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนอกบ้านได้เช่นชาย การขาดโอกาสทางเศรษฐกิจนี้เอง กลายเป็นสาเหตุสำคัญของความไม่ทัดเทียมทางสถานภาพของชายและหญิง และผลก็คือ หญิงต้องกลายเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพา อาศัยชาย ทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ในทางตรงข้ามโดยทั่วไปแล้ว ชายมีอิสระที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือทางการเมือง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะให้ผลตอบแทนโดยตรงทั้งทางการเงินและฐานะทางสังคม

3) ปัจจัยทางวัฒนธรรม (culture) และบรรทัดฐานสังคม (social norms)

ในแต่ละวัฒนธรรมสมาชิกชายและหญิง เมื่อแรกจะถูกปลูกฝังให้มีอุปนิสัยแตกต่างกันไปโดยสมาชิกใหม่ทั้งชายและหญิงนั้น ต้องยอมรับทัศนคติและบทบาทที่สังคมกำหนดไว้ให้ การกำหนดบทบาท บุคลิกภาพ แบบแผน ภาษาพูดของแต่ละเพศทั้งหมด ผสมกันเข้าก็กลายเป็นเพศที่กำหนดโดยสังคม (social sex) โดยอาศัยพื้นฐานสำคัญจากเพศที่กำหนดโดยธรรมชาติ (biological sex) เพศที่กำหนดโดยสังคมนั้น ในขณะที่สังคมของสัตว์พันธุ์เดียวกันจะมีบทบาทและพฤติกรรม เช่น แบบแผนการสร้างรัง การผสมพันธุ์ การเลี้ยงบุตรดูถูกอ่อน ๆ เป็นไปแบบเดียวกันหมด นอกจากนี้ วัฒนธรรมเกี่ยวกับบทบาทของหญิงและชาย อาจจะสลับเปลี่ยนกันไปได้ตามความนิยมและกาลเวลาที่ผันผ่าน ทั้งนี้เพราะบทบาทที่กำหนดขึ้นเป็นของไม่จีรังยั่งยืนแต่อย่างใด หลายวัฒนธรรมเชื่อกันว่า ในร่างกายมนุษย์เพศประกอบด้วยธาตุความเป็นชายและหญิงรวมด้วยกัน ทำให้โลกของชายเปิดกว้างเสรี ขณะที่ในร่างกายของหญิงมีเพียงธาตุความเป็นหญิงแต่อย่างเดียว ฉะนั้นโลกของหญิงจึงเป็นโลกปิดและมีข้อจำกัด จากความเชื่อดังกล่าวนี้ ทำให้วัฒนธรรมและประเพณีที่สังคมยึดถือกันมาในการปฏิบัติต่อมนุษย์สองเพศนี้แตกต่างกันออกไป

จากการพิจารณาแนวคิดเรื่องผู้หญิง จะเห็นได้ว่าความแตกต่างระหว่างเพศถูกกำหนดโดยปัจจัยทางธรรมชาติและชีวภาพ โครงสร้างครอบครัว และปัจจัยทางวัฒนธรรม ซึ่งเห็นได้เกือบทุกสังคม ในเรื่องแบบแผนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ผู้ชายนั้นจะมีสถานะภาพเหนือกว่าสตรีทั้งในด้านโครงสร้างของเพศชาย แบบแผนประเพณีปฏิบัติตามที่สมาชิกในสังคมสร้างขึ้นรวมทั้งการปลูกฝังให้ แต่ละเพศมีอุปนิสัยแตกต่างกันไป ดังนั้นในด้านการใช้อำนาจในครอบครัวและอภิสิทธิ์ต่าง ๆ รวมทั้งการติดต่อกับสังคมภายนอก (public) จึงเป็นบทบาทและความรับผิดชอบของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงคงดำเนินกิจกรรมตามบทบาททางประเพณี ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมิใช่น้อยในครอบครัว

แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

รสนีกร เศรษฐ (2528 : 283-285) ได้ศึกษาและแยกแยะ สรุปปัจจัยของการเปลี่ยนทางสังคม ดังนี้

1) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไม่ว่าจะเกิดขึ้นด้วยตัวของมันเอง หรือด้วยน้ำมือของมนุษย์ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมมนุษย์ เช่น ทำให้มนุษย์ต้องประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาทดแทนธรรมชาติ ทำให้ต้องโยกย้ายสถานที่อยู่ รวมทั้งมีกิจกรรมใหม่แปลกแยกไปจากเดิม เป็นต้น ทั้งนี้ อัตราการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติย่อมมีผลต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าจะเกิดขึ้นช้าหรือเร็วตามไปด้วย

2) ตัวบุคคลในสังคม L. Von Wiese (1956) , Don Martindale (1962) และ W. Keith Warner (1971) ได้ระบุชัดเจนไปว่า ตัวบุคคล (individual) นั้น เป็นตัวการที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งนี้เพราะการเติบโตขึ้นของโครงสร้างทางสังคมนั้นเป็นผลของความตั้งใจ ความปรารถนาของบุคคล โดยเฉพาะความตั้งใจและความปรารถนาของผู้นำและผู้ประกอบการ ซึ่งสามารถจะเป็นแรงกระตุ้นคนอื่น ๆ ในสังคมต่อไปได้

3) ประชากรมนุษย์นั้นมีความต้องการทั้งในด้านจิตใจและร่างกาย หากมนุษย์ในสังคมมีจำนวนมากหรือกระจายไปในทิศทางที่ไม่สามารถควบคุมได้ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมสูงขึ้นด้วย หากภายในสังคมมนุษย์มีปัญหาอันเกิดจากโครงสร้างของประชากรมาก อาจทำให้สังคมนั้นต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขององค์การต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ในขณะที่เดียวกันการที่สังคมมีจำนวนคนเพิ่มมากขึ้น อาจสามารถสร้างสรรคสิ่งใหม่ ๆ ได้จำนวนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้นไปด้วยเช่นกัน

4) เศรษฐกิจ ในด้านการผลิต หากมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งทีผลิต จำนวนและวิธีการผลิตย่อมมีผลกระทบต่อจำนวนแรงงาน ระดับทักษะของแรงงาน ซึ่งอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้หลายประการ สำหรับด้านการจำหน่ายจ่ายแจกเศรษฐกิจ หากมีการเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนของเศรษฐกิจให้ตกในมือของประชากรกลุ่มต่าง ๆ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคมของกลุ่มนั้น ๆ ด้วย ส่วนด้านการบริโภคนั้น หากมีการเปลี่ยนแปลงรสนิยมหรือความพึงพอใจในสินค้าใดสินค้านึง การเปลี่ยนแปลงไปย่อมมีผลต่อการผลิตการจ้างแรงงานและฐานะของผู้ใช้แรงงานซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมด้วย

5) เทคโนโลยี เมื่อเทคนิคในกิจกรรมต่าง ๆ เปลี่ยนไป สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงเทคนิคในการผลิต ทำให้ชาวนามีฐานะดีขึ้นและมีโอกาสเลื่อนชั้นทางสังคมสูงขึ้น เทคนิคในการอุตสาหกรรมทำให้เกิดการทำงานแบบอัตโนมัติเฉพาะอย่างมากยิ่งขึ้น นานไปทำให้เกิดความเป็นปัจเจกชนนิยมมากขึ้น และมีการเพิ่มของความมีอิสระส่วนตัว ทำให้คุณค่าแบบโบราณ

ดั้งเดิม ลดความสำคัญลงไปและทำให้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เป็นแบบสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น คือ มีความร่วมมือกันเพื่อกิจกรรมเฉพาะอย่างมากขึ้น

6) การศึกษา การศึกษาเป็นตัวสนับสนุนให้คนในสังคม เน้นในเรื่องสภาพทางสังคมที่ดีขึ้นกว่าเดิม ปัจจุบันเชื่อกันว่า สังคมที่ได้รับการศึกษามากกว่าจะพัฒนามากกว่า เพราะการศึกษานั้น หมายถึง การเปลี่ยนแปลง ความคิด ทักษะ ทักษะ และสัมพันธภาพระหว่างบุคคลโดยทั่วไป ดังนั้นประเภทของการศึกษาและปริมาณในการฝึกฝน จึงเป็นสิ่งสำคัญ การที่มีเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น ทำให้คนต้องเพิ่มความขวนขวายศึกษาเพิ่มเติม การมีงานทำหรือเพื่อหางานที่ดีกว่าการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการศึกษาจึงมีผลต่อการนำบุคคลเข้าสู่ตลาดแรงงาน หรือทำให้บุคคลไร้งานทำก็อาจเป็นไปได้เช่นกัน

7) การค้นพบและการประดิษฐ์คิดค้น การค้นพบหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา เช่น การประดิษฐ์รถแทรกเตอร์ วิทยุวิทยาศาสตร์ วิธีการเลี้ยงสัตว์แบบใหม่ ช่อมทำให้ผู้ยอมรับถึงเหล่านั้น และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แนวคิด อันเป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

8) การแพร่ขยาย นวัตกรรมที่เกิดขึ้นนั้น มีอาจเกิดขึ้นได้ในทุก ๆ สังคม แต่การที่เกิดขึ้นแล้วในบางสังคมและแพร่ขยายไป เป็นที่ยอมรับไว้ (adoption) ในสังคมอื่น ๆ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้เสมอ

9) ความเป็นเมือง ปัจจัยสุดท้ายซึ่งค่อนข้างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทได้แก่ ความเป็นเมือง ซึ่ง A. Bopegamage ให้ความหมายว่าเป็นอิทธิพลของเมืองที่ดีคือห้องถิ่นชนบท เป็นขบวนการหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขบวนการนี้ ทำให้คนเพิ่มความเป็นชาวเมืองมากขึ้น และจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพของเมือง ความเป็นเมืองนี้เป็นปัจจัยหนึ่งในหลายปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

Everett M. Rogers (1969 : 3) ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า หมายถึง การขบวนการเปลี่ยนไปจากเดิมที่เกิดขึ้นในโครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคมระบบหนึ่ง ซึ่งโครงสร้างของระบบนั้นประกอบขึ้นด้วยสถานภาพของบุคคลและของกลุ่ม ส่วนภาระหน้าที่ก็ได้แก่ บทบาท หรือพฤติกรรมของบุคคลซึ่งมีตามสถานภาพที่ได้มา โครงสร้างและภาระหน้าที่ของสังคมจะเกี่ยวพันกันและกันอย่างใกล้ชิดตลอดจนมีผลต่อกันและกัน ดังนั้นในขบวนการเปลี่ยนแปลงเมื่อส่วนหนึ่งเปลี่ยนไปจากเดิม สิ่งอื่น ๆ ก็จะเปลี่ยนไปด้วย

ตัณญา ตัณญาวิวัฒน์ (2542 : 20) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) ตามทฤษฎีนี้หมายถึงทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมรวมกันโดยสังกัปรแรกหมายถึงเฉพาะการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม (social

relationship) เช่น ขนาด ลักษณะและสถานภาพบทบาททางสังคม ส่วนตั้งก็ปลงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงเฉพาะวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุ

สนธิ สมักรการ (2525 : 2,8) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมหมายถึง การเปลี่ยนที่เกิดขึ้นกับพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะพฤติกรรมสังคม (social behavior) หรือความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) มากกว่าอย่างอื่น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมหมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระเบียบแบบแผน ธรรมเนียมประเพณี หรือแนวกำหนดพฤติกรรมมากกว่าอย่างอื่น สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมคือ การประดิษฐ์คิดค้น (invention) ซึ่งรวมถึงการสร้างเทคนิควิทยาใหม่ ๆ (new technology) และการคิดสร้างธรรมเนียมประเพณี หรือระบบความเชื่อใหม่ ๆ (social invention) เมื่อได้มีการยอมรับและนำมาใช้กันแพร่หลายในสังคมก็บทยอดกันมาด้วยกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (enculturation or socialization) เป็นระยะเวลาชยาวนาน การขอยืมหรือลอกเลียนแบบกัน (cultural borrowing) เป็นอีกสาเหตุหนึ่งแห่งการเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะการหยิบยืมทางวัฒนธรรมหรือการลอกเลียนแบบแผน วิธีการดำเนินชีวิตมาจากวัฒนธรรมอื่นนั้น ปรากฏว่ามีอยู่เสมอมาในสังคมมนุษย์ต่าง ๆ ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่น การติดต่อทางวัฒนธรรม (cultural contact) อาจเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงทางอ้อม โดยตัวบุคคลเจ้าของวัฒนธรรมและมีใช้ตัวบุคคล ได้แก่สื่อสารมวลชนหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์และภาพยนตร์ ซึ่งมีเทคนิควิทยาใหม่ ๆ ทำให้คนทราบถึงการเปลี่ยนแปลงในเหตุการณ์ต่าง ๆ ของโลกได้รวดเร็วและในระยะเวลาอันสั้น

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิจัย

ทฤษฎีทางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของการดำเนินชีวิตของประชากรในแต่ละหมู่เหล่า อันได้แก่การเปลี่ยนในธรรมเนียม ประเพณี กฎหมาย ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น(สมักร สมักรการ, 2526:269)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมของประชาชาติหนึ่งๆ ทั้งวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ แต่อัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม 2 ประเภทนี้ไม่เท่ากัน โดยทั่วไปวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเปลี่ยนแปลงช้ากว่า นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงอาจจะเกิดขึ้นโดย อัตโนมัตหรือการวางแผนก็ได้(ราชบัณฑิตยสถาน, 2532:99-100)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคือ การเปลี่ยนแปลงในการแก้ปัญหาของมนุษย์ในการแก้ไขปัญหานั้นฐานของสังคมมนุษย์(งามพิศ ศักดิ์สงวน, 2538:47-49)

ทุกวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงและการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่เสมอ (Lurie, 1986:277) ในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมคือ การเจริญเติบโตขึ้น มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ มากขึ้น รวมถึงการที่สังคมยอมรับถึงประติมากรรมหรือแนวคิดใหม่ๆ ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในทุกๆ สังคม นอกจากนี้การสังสรรค์ของสังคม 2 สังคมที่มีวัฒนธรรมติดกันก็มีอิทธิพลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมทั้งสอง(ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2516:93) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะมีกระบวนการหลายกระบวนการ คือ

นวัตกรรม(Innovation) หรือการรับคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หมายถึงความคิด พฤติกรรมหรือสิ่งของที่เป็นของใหม่

การค้นพบ(Discovery) การค้นพบเป็นเงื่อนไขซึ่งเกิดขึ้นจากความรู้ซึ่งได้พิสูจน์แล้วของมนุษย์ และเป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และเกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสังคมต่างๆ

การประดิษฐ์(Invention) การสร้างเทคโนโลยีใหม่

การกระจาย(Diffusion) การกระจายทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปยังสังคมอื่นๆ

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม คือ กรรมวิธีที่ลักษณะการวัฒนธรรม หน่วยเชิงซ้อนทางวัฒนธรรม หรือแบบอย่างวัฒนธรรมแผ่จากต้นกำเนิดไปยังจุดหรือบริเวณอื่น(ราชบัณฑิต, 2532:104)

การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมหรือการสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรม หรือเรียกว่า การติดต่อทางวัฒนธรรม(Acculturation) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เนื่องจากบุคคลต่างวัฒนธรรมกันมีการติดต่อโดยตรงต่อเนื่องกัน ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบอย่างวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือทั้งสองกลุ่ม อย่างไรก็ตามก็ดี แต่ละกลุ่มก็คงดำรงวิถีชีวิตตามแบบอย่าง วัฒนธรรมส่วนใหญ่ของคนอยู่ไม่ได้ถูกทำให้สับสนกลืนกันเข้าไปในอีกกลุ่มหนึ่งทีเดียว

การสังสรรค์ทางวัฒนธรรมมีกระบวนการ 2 ทาง คือ ในทัศนะที่วัฒนธรรมกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดกระจายไปสู่กลุ่มอื่นๆ มีคำศัพท์ว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ส่วนในทัศนะที่เป็นฝ่ายรับเอา ก็มีคำศัพท์ว่า การยืมวัฒนธรรม(culture borrowing)(ราชบัณฑิต, 2532:4)

การติดต่อทางวัฒนธรรม(Acculturation) เป็นปรากฏการณ์หนึ่ง เมื่อ 2 กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อปะทะสังสรรค์กัน แต่ละกลุ่มอาจให้อิทธิพลซึ่งกันและกันได้ แต่ถ้าการติดต่อเป็นไปในระยะเวลาสั้นๆ ก็อาจไม่มีอิทธิพลมากนัก แต่ถ้าเกิดในระยะยาวก็ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อกัน นักมานุษยวิทยาจะใช้คำว่า Acculturation เมื่อพูดถึงปรากฏการณ์ดังกล่าว มีผลทำให้แบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมหนึ่งหรือทั้งสองวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป การติดต่อทางวัฒนธรรมยังหมายถึง กระบวนการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่(งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:225)

นอกจากนี้การผสมผสานทางวัฒนธรรม(Assimilation) ก็เป็นกระบวนการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นปรากฏการณ์ที่ปัจเจกชนหรือกลุ่มทางสังคมเลือกปฏิบัติวัฒนธรรมอื่น แทนที่วัฒนธรรมของตน(งามพิศ กัตย์สงวน, 2538:39)

แนวคิดในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้ สามารถใช้เป็นกรอบแนวการศึกษาวิจัยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากชุมชนต่างๆ ในประเทศไทยล้วนผ่านกระบวนการการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมาแล้วในอดีต กระบวนการสะสมปรับปรุง ถ้ายทอดและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้เป็นไปอย่างเชื่องช้าและเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี จนกระทั่งเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมาที่สังคมทั้งในภาคเมืองและชนบทมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมทั้งระบบ และเกิดช่องว่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนในแต่ละรุ่น อันเนื่องมาจากการเริ่มแผนพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย(สุรเชษฐ เวชพิทักษ์, 2533:41) ซึ่งก็จัดว่าเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมได้อย่างหนึ่ง

ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

นักมานุษยวิทยาให้ความสำคัญต่อมนุษย์เป็นหลัก ในขณะที่นักนิเวศวิทยาจะเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์กับสภาพแวดล้อม นักมานุษยวิทยากลับศึกษาเพื่อหาความเข้าใจว่าพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมอย่างไร พฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้หรือแท้จริงก็คือพฤติกรรมทางวัฒนธรรม นิเวศวัฒนธรรมจึงเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมทางวัฒนธรรม และปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อม มนุษย์อยู่รอดในสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้ เพราะอาศัยวัฒนธรรมเป็นอุปกรณ์หลักในการปรับตัว

สภาพแวดล้อม หมายถึง ลักษณะของดินที่อยู่อาศัยทางธรรมชาติ รวมไปถึงอากาศ พืช สัตว์ ดิน ปริมาณน้ำฝน และแร่ธาตุ ในแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมจะหมายถึงสภาพที่ปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขทางวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงและนำมาใช้ประโยชน์สภาพแวดล้อมจึงมีความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลกับวัฒนธรรม หรืออาจจะกล่าวว่า ทั้งสองฝ่ายอาจเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งกันและกัน ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ได้ปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาเป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมคือผลผลิตการประสานวัฒนธรรม และการปรับตัวของสังคมมนุษย์ใดก็ตาม คือการปรับตัวต่อระบบวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อสังคม

ลูเกียน เฮช สตีวอร์ด(1930) ได้ชี้ให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวพันต่อกันและกันอย่างยิ่ง แนววิเคราะห์ของนิเวศวัฒนธรรมนั้นดูจาก

1. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและเทคนิคที่จะใช้ เพื่อหาประโยชน์จากสภาพแวดล้อม
2. ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนพฤติกรรมและเทคนิคที่มนุษย์ใช้หาประโยชน์จากสภาพแวดล้อม
3. ผลกระทบที่แบบแผนพฤติกรรมหนึ่งส่งไปถึงส่วนอื่นๆ ของวัฒนธรรม(ชนัญ วงษ์วิภาค, 2527:8)

หลักการสำคัญในการศึกษาในแนวนิวทอนวิทวาทวัฒนธรรมคือ การหา แก่นวัฒนธรรม ซึ่งก็คือแบบแผนพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมโดยตรง(Harris Marvin, 1968:654-688)

การวิเคราะห์เชิงนิเวศวัฒนธรรมในสมัยหลังๆ ให้ความสำคัญกับแนวความคิดเกี่ยวกับการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของสังคมมนุษย์ เพราะมนุษย์ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิต และมนุษย์ยังต้องการการสนองตอบทางจิตใจ(ชนัญ วงษ์วิภาค, 2527:12)

การใช้ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรมเป็นกรอบในการวิเคราะห์นี้ จากเหตุของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่เกิดขึ้นในชนบทนั้น มีผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในทางสภาพแวดล้อมด้วยการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติคือสภาพความแห้งแล้ง ภาวะน้ำท่วม น้ำหลาก ปริมาณน้ำฝน การชะล้างหน้าดิน และอื่นๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมโดยการกระทำของมนุษย์ อันได้แก่ การสร้างระบบชลประทาน ความเสื่อมของคุณภาพดิน เป็นต้น

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่(Structural Function Theory)

การศึกษาในกรอบแนวคิดนี้อยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีการหน้าที่นิยม(Structural Functionalism) หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการศึกษาแบบวิเคราะห์ระบบ(System Analysis) โดยทฤษฎีนี้มองโครงสร้างทางสังคมว่าประกอบขึ้นด้วยระบบย่อยต่างๆ ที่ทำหน้าที่ประสานกันอย่างสอดคล้อง มีประสิทธิภาพซึ่งทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างดี สภาวะนี้เรียกว่า สภาวะสมดุลย์(Equilibrium) หรือสภาวะราบรื่น(steady State) และยังชี้ให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างระบบย่อยต่างๆ ของสังคม การเปลี่ยนแปลงในระบบหนึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบอื่นๆ ซึ่งก็คือโครงสร้างโดยรวมของสังคมทั้งหมดด้วย(ฉลาดชาย รมิตานนท์:2522)

แรคคิลฟี บราวน์(1964) ได้ศึกษาโดยการนำเอาระบบอวัยวะในทางชีวภาพมากำหนดเปรียบเทียบกับระบบทางสังคม ในระบบอวัยวะของสัตว์จะประกอบไปด้วยเซลล์ต่างๆ มากมาย และระบบอวัยวะต่างๆ ซึ่งเข้ามาประกอบเป็นตัวสิ่งมีชีวิตก็จะมีหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป หน้าที่ของแต่ละระบบมีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต ในสังคมก็เช่นเดียวกันก็จะแบ่งโครงสร้าง

หรือส่วนต่างๆ โครงสร้างแต่ละส่วนมีสถาบันเป็นตัวแทน เช่น ครอบครัว เศรษฐกิจ การศึกษา การปกครอง เป็นต้น สถาบันจะทำหน้าที่สร้างบรรทัดฐานหรือแบบแผนความสัมพันธ์ทั้งภายในระบบและความสัมพันธ์ในกิจการภายในสังคม การศึกษาสังคมจึงเป็นการอุปมากันระหว่างโครงสร้างของสิ่งมีชีวิตกับโครงสร้างทางสังคม เมื่อการทำงานในโครงสร้างประสานงานกัน สังคมก็จะดำเนินอยู่ได้(งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:63-64)

การวิเคราะห์เชิงการหน้าที่จึงมีความสำคัญ 2 ประการ คือลักษณะที่บ่งเจตนาคือ เพื่อดำรงอยู่ของสังคมทุกระบบและความเป็นบูรณาการหรือการกลมกลืน เมื่อระบบต่างๆ มีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืนก็จะรักษารวมคือสังคมไว้ได้ สังคมจะกระทบกระเทือนเมื่อระบบย่อยที่เป็นส่วนประกอบถูกเปลี่ยนแปลงไป

แนวคิดทฤษฎีการหน้าที่นิยม(Functionalism) ของ Malinowski(1926) การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับว่าวัฒนธรรมนั้นได้ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์หรือไม่ วัฒนธรรมเติบโตจากความต้องการ 3 ประเภทของมนุษย์ คือความต้องการอาหารและที่อยู่อาศัย ความต้องการในการร่วมมือกันทางสังคมเพื่อการแก้ไขปัญหาคือพื้นฐาน ความต้องการทางด้านความมั่นคงทางจิตใจ ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ วัฒนธรรมจะทำหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นของมนุษย์ทั้ง 3 ประการ(งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:62-63) และในแต่ละระบบจะทำหน้าที่ร่วมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างสมดุลง่ายและกลมกลืนในระบบวัฒนธรรมหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงในระบบหนึ่งของวัฒนธรรมย่อมหมายถึง การปรับเปลี่ยนเพื่อการทำหน้าที่ให้สมดุลง่ายและกลมกลืนเพื่อการทำหน้าที่สนองต่อความจำเป็นของมนุษย์

ทฤษฎีจิตวิทยาและเสรีภาพของสตรี

ตลอดระยะเวลา 2 ทศวรรษที่ผ่านมา (สุเทพ สุนทรเกษม , 2540 : 282) อาจสรุปได้กว้าง ๆ ได้ว่า สตรีนั้นปรากฏอยู่ในทุกสถานการณ์ทางสังคม ในสถานการณ์ที่สตรีไม่ได้ปรากฏตัวอยู่ด้วย ก็ไม่ใช่เพราะสตรีไม่มีความสนใจหรือขาดความสามารถ แต่เป็นเพราะได้มีความพยายามอย่างจริงจังที่จะกีดกันสตรีออกไป แต่เมื่อมีสตรีอยู่ด้วย สตรีจะมีบทบาทที่แตกต่างไปจากภาพพจน์โดยทั่วไปที่มีต่อพวกเขา (ตัวอย่างเช่น ภรรยาหรือมารดาที่ขอมรับสภาพของตน) อันที่จริงในบทบาทของภรรยาและมารดา และในบทบาทอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง สตรีในฐานะที่เคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษ ต่างมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งในการก่อให้เกิดสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เราให้ความสนใจและทำการศึกษาวิเคราะห์ แต่ถึงแม้ว่าสตรีจะปรากฏและมีบทบาทอย่างสำคัญในสถานการณ์ทางสังคมส่วนใหญ่ นักวิชาการและผู้กระทำทางสังคมก็มองไม่เห็นสตรีในสถานการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ยิ่งกว่านั้น บทบาทของสตรีในสถานการณ์ทางสังคมส่วนใหญ่ แม้ว่าจะมีความสำคัญก็ไม่ถือว่ามีความ

สำคัญเท่ากับบทบาทของบุรุษในสถานการณ์เดียวกัน โดยทั่วไปแล้ว บทบาทของสตรีจะมีลักษณะแตกต่าง มีอภิสิทธิ์น้อยกว่า และมีความเป็นรองหรือด้อยกว่าของบุรุษ การที่ไม่มีใครมองเห็นสตรีในสถานการณ์ทางสังคม เป็นตัวชี้บ่งอย่างหนึ่งของความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน

ทฤษฎีสิทธิและเสรีภาพของสตรี (Feminist Theory) (สุเทพ สุทธเรณีย์, 2540 : หน้า 285) แบ่งกว้าง ๆ ออกได้เป็น 3 ประเภท ประเภทแรก เป็นแนวความคิดทฤษฎีที่มุ่งให้ความสนใจความแตกต่างทางด้านเพศ (gender differences) อีกประเภทให้ความสนใจเรื่องความไม่เสมอภาคในทางเพศ (gender inequality) และประเภทที่สาม เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกดขี่ทางเพศ (gender oppression) ทั้ง ๆ ที่มีความแตกต่างกัน แต่จะทฤษฎีต่างก็วิจารณ์เกี่ยวกับระเบียบการจัดการทางสังคมต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และมุ่งเน้นตัวแปรที่มีความสำคัญทางสังคมต่าง ๆ เช่น ความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม อำนาจ ผลประโยชน์และความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งสถาบันสังคมของครอบครัว กฎหมาย การเมือง การทำงาน ศาสนา และการศึกษา

ทฤษฎีของการต่อสู้เรียกร้องเพื่อสิทธิสตรี

แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มคือ

1. แนวเสรีนิยม (Liberal feminism) ผู้ที่ต่อสู้ที่มีแนวความคิดนี้ เชื่อว่าผู้ชายและผู้หญิงไม่ได้มีความแตกต่างในเรื่องของความสามารถ แต่สิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันคือ การถูกสอนและปลูกฝังบทบาทความเป็นชายและหญิง ดังนั้นการจำกัดบทบาทของผู้หญิงโดยความเชื่อ ประเพณี และกฎหมาย ให้อยู่แต่ในบ้านจึงเป็นเรื่องที่ไม่ยุติธรรม เพราะผู้หญิงในฐานะมนุษย์จะขาดโอกาสในการพัฒนาและแสวงหาผลประโยชน์ในลักษณะเดียวกับผู้ชาย นอกจากนี้ การกีดกันในลักษณะดังกล่าว ยังเป็นการใช้ทรัพยากรมนุษย์อย่างไม่มีประสิทธิภาพด้วย แนวคิดของพวกเสรีนิยมนี้ยังต่อต้านการแบ่งบทบาทตามเพศที่มีอยู่มากเกินไป โดยคิดว่าถ้าผู้หญิงต้องการจะทำหน้าที่แม่บ้านตามแบบประเพณีนิยมก็ให้ทำไปได้ แต่ถ้าอยากทำงานอื่นก็ไม่ควรถูกกีดกันเพราะความแตกต่างทางเพศ ถ้าสามารถทำงานได้เท่าเทียมชายก็ไม่ควรถูกกีดกัน แต่ผู้หญิงควรมีสภานิติเท่าเทียมชายทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และกฎหมาย และมีความรับผิดชอบเท่าเทียมกัน ควรได้รับการตัดสินใจเป็นบุคคลตามความสามารถและงานที่ทำเหมือนผู้ชาย

พวกสตรีนิยมแบบเสรีพูดถึงความเท่าเทียมว่า หมายถึง การให้ทุกคนไม่ว่าเพศใดมีสิทธิเสมอกันในการมีตำแหน่งในสังคมตามที่ตนต้องการ เสรีภาพคือ การปราศจากข้อกำหนดทางกฎหมายที่จะยับยั้งผู้หญิงในส่วนนี้ ทุกคนควรแข่งขันกันเพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง และหน้าที่ของรัฐคือการให้ "โอกาสที่เท่าเทียมกัน" พวกนี้ไม่ได้เชื่อว่าจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมทั้งหมดเพื่อให้ได้ "อิสรภาพของสตรี" และไม่ได้คิดว่าผู้หญิงทุกคนจะต้องได้รับ แต่เชื่อว่าบางคนอาจได้รับไปก่อน และคิดว่าการปลดปล่อยผู้หญิงก็เท่ากับเป็นการปลดปล่อยผู้ชายด้วย

เพราะผู้หญิงช่วยในการหาเลี้ยงครอบครัวเพิ่มขึ้น แต่ผู้ชายก็ควรหันกลับมาช่วยงานในบ้านเพิ่มขึ้นด้วย

2. แนวตั้งคมนิยม(Socialist feminism) และแนวมาร์กซิสต์(Marxist feminism)

พวกที่ต่อสู้โดยมีแนวความคิดแบบตั้งคมนิยมเชื่อว่า การกดขี่ทางชนชั้นและทางเพศมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างซับซ้อน การเปลี่ยนแปลงจึงต้องเปลี่ยนทั้งระดับการผลิต ชีวิตครอบครัว และเพศสัมพันธ์ควบคู่กันไป ส่วนแนวความคิดแบบมาร์กซิสต์นั้นก็มีความคิดที่คล้ายคลึงกันแต่นำที่แรงงานที่ลงไปในบ้านของผู้หญิง โดยเสนอให้มีค่าจ้างแรงงานที่ผู้หญิงลงไปในบ้าน หรือครัวเรือน เพราะเชื่อว่า การให้ค่าจ้างแรงงานในบ้านนั้นจะทำให้ผู้หญิงมีจิตสำนึกในความสำคัญของงานบ้านและรู้สำนึกในการต่อสู้เพื่อสิทธิของผู้หญิง เพราะแนวความคิดนี้เชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายและผู้หญิงนั้นไม่ใช่ประเด็นหลักที่จะวิเคราะห์ปัญหาผู้หญิง และระบบทุนนิยมนั้นก็ขัดแย้งแบ่งแยกการแบ่งงานกันทำชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้เกิดรูปแบบประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันระหว่างประสบการณ์ในบ้าน-ครอบครัวและชีวิตส่วนตัว กับประสบการณ์ที่ทำงานและชีวิตนอกบ้าน ซึ่งจิตสำนึกต่อการถูกกดขี่นั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้หญิงเข้าสู่ระบบแรงงานค่าจ้าง แนวคิดแบบมาร์กซิสต์-เฟมินิสต์ จึงเสนอให้มีการแบ่งแยกแรงงานบ้านออกจากแรงงานในตลาดแรงงานหลัก โดยขอขอบเขตของตลาดแรงงานหลักให้มาครอบคลุมแรงงานบ้าน เพื่อเร่งให้ผู้หญิงมีจิตสำนึกในการต่อสู้กับระบบทุนนิยมที่มีผู้ชายเป็นกลไกในการกดขี่เอาเปรียบแรงงานผู้หญิงเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของระบบทุนนิยมอีกทอดหนึ่ง

3. แนวสตรีนิยมหัวรุนแรง(Radical feminism) แนวคิดนี้เป็นแบบสุดโต่ง มีอยู่

หลายรูปแบบ โดยคิดว่าเสรีภาพจะได้มาโดยการล้มล้างระบบการเมือง โดยมองระบบการเมืองในลักษณะกว้าง ครอบคลุมถึงการแต่งงาน สถาบันครอบครัว สังคม และระบบกฎหมาย สตรีนิยมหัวรุนแรงนี้มีแนวความคิดว่า การแต่งงานและครอบครัวเป็นสถาบันการเมืองที่กดขี่ผู้หญิง เนื่องจากผู้หญิงต้องมีลูกทำให้ต้องขึ้นอยู่กับผู้ชายเพื่อความอยู่รอด ดังนั้นการมีเสรีภาพของกลุ่มนี้จึงหมายถึงการล้มล้างระบบทางเพศทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการแต่งงาน ครอบครัว การมีบุตร นอกจากนี้ยังมีการยอมรับความสัมพันธ์ทางเพศแบบต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชายด้วยกัน ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงด้วยกัน ความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน เพราะฉะนั้นลักษณะสถาบันทางเพศที่ผู้ชายและผู้หญิงมีบทบาทเฉพาะก็จะหายไป และมนุษย์ชาติจะกลับไปสู่ความหลากหลายทางเพศได้

4. สตรีนิยมเชิงวัฒนธรรม(Cultural feminism) มีทรรศนะว่า ผู้หญิงมีคุณสมบัติที่

แตกต่างจากผู้ชาย เช่น ความอ่อนโยน ความอดทน ค่านิยมที่เป็นความร่วมมือ เสียสละ และเห็นแก่บุคคลอื่น คุณสมบัตินี้ดังกล่าวจะกลายเป็นพลังสำคัญของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยชาติ กลุ่มนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การค้นคว้าและสร้างสรรค์วัฒนธรรมของสตรีโดยไม่เน้นการเสนอแนวทางการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบใดเป็นการเฉพาะ

ทฤษฎีตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ (economic determinism)

ทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับผลงานของคาร์ล มาร์กซ์ ซึ่งเชื่อว่า (สุพัตรา สุภาพ, 2541 : 119) พื้นฐานของสังคมคือความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ความสัมพันธ์ทางการผลิตจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับสภาพของเทคโนโลยีหรือระบบการผลิตในขณะนั้น ในความเห็นของมาร์กซ์ ระบบเศรษฐกิจมีความสำคัญที่สุดในการอธิบายสภาพของสังคมและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สมาชิกของสังคมจะมีค่านิยม ทศนคติ ทัศนคติ รสนิยม ผลประโยชน์ และสภาพความเป็นอยู่อย่างไรมันขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของเขาในระบบการผลิต

เศรษฐกิจเป็นพื้นฐานสำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ทุกหนทุกแห่งต้องอาศัยวัตถุเป็นพื้นฐานของการดำรงชีพทั้งนั้น แม้แต่ในวัฒนธรรมที่ยึดความศุขทางจิตใจ อิทธิพลของเศรษฐกิจจะเป็นอย่างไรเป็นเรื่องที่เราจะต้องศึกษาโครงสร้างของสังคม (โครงสร้าง หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม และฐานะต่าง ๆ ในสังคมที่เป็นบรรทัดฐาน (norms) และสิทธิหน้าที่ที่มีระหว่างกัน เราต้องเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมในทางที่เราต้องการ) ในทำนองเดียวกัน โครงสร้างของสังคมเป็นพื้นฐานหรือตัวกำหนดเศรษฐกิจ เช่น ประเทศตะวันตกมีโครงสร้างต่างกับประเทศตะวันออก ระบบเศรษฐกิจจึงได้ต่างกัน

ทฤษฎีแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ (สุพัตรา สุภาพ, 2541 : 120) ลักษณะของพื้นที่ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นตัวกำหนดการจัดระเบียบและสภาพต่าง ๆ ในสังคมโดยตรง นิสัยใจคอและความเจริญของสังคมจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับสาเหตุทางภูมิศาสตร์ สังคมมีสภาพความเป็นอยู่ต่างกันก็เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ไม่เหมือนกัน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมักมีขอบเขตจำกัด เพราะดินฟ้าอากาศเป็นตัวกำหนดอยู่ ดินฟ้าอากาศจะเป็นผู้อำนวยให้เกิดความเจริญ บางสังคมอาจเจริญมากเพราะภูมิศาสตร์ช่วยสังคมที่ถ้าหากเพราะภูมิอากาศไม่อำนวย

ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : เศรษฐกิจพอเพียง

ในช่วง 2-3 ปี ที่ผ่านมานี้ ประเทศไทยได้ประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจอย่างหนัก (โสภณ สุภาพงษ์, 2541 : 7) ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยพสกนิกรของพระองค์ และทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ใจความว่า

“ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมดแม้จะไม่ถึงครึ่ง อาจจะมีเศษหนึ่งส่วนสี่ก็สามารถที่จะอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อน เพราะเคียดแค้น แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็จะสามารถที่จะแก้ไขได้....”

จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงห่วงใยประชาชนของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง จึงได้ทรงคิดค้นทฤษฎีใหม่ด้วยพระองค์เอง เพื่อสร้างชุมชนเกษตรกรรมให้เข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ แนวทางทฤษฎีใหม่นี้คือ “เศรษฐกิจพอเพียง”

ขั้นตอนดำเนินงานของทฤษฎีใหม่

ขั้นตอนดำเนินงานของทฤษฎีใหม่ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีขั้นตอนดำเนินการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่หนึ่ง

1. ถ้าพูดอย่างสรุปที่สุดที่เป็นวิधिปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อยแปลงเล็ก (ประมาณ 15 ไร่)

2. หลักสำคัญให้เกษตรกรมีความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้ (Self Sufficiency) ในระดับชีวิตที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น

3. มีการผลิตข้าวบริโภคพอเพียงประจำปีโดยถือว่าครอบครัวหนึ่ง ทำนา 5 ไร่ จะมีข้าวพอกินตลอดปี ข้อนี้เป็นหลักสำคัญของทฤษฎีนี้

4. เพื่อการนี้ จะต้องใช้หลักว่า ต้องมีน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ ฉะนั้น 5 ไร่ ต้องมี 5,000 ลูกบาศก์เมตร แต่แปลง (15ไร่) ทำนา 5 ไร่ ทำพืชไร่หรือไม้ผล เป็นต้น 5 ไร่ (เท่ากับ 10 ไร่) จะต้องมีน้ำ 10,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี

จึงได้สรุปคร่าว ๆ ว่า แต่แปลงประกอบด้วย

: นา 5 ไร่ และพืชไร่และสวน 5 ไร่

: สระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร จุประมาณ 19,000 ลูกบาศก์เมตร (19,200)

: ที่อยู่อาศัย และอื่น ๆ 2 ไร่

รวมทั้งหมด 15 ไร่

5. อุปสรรคสำคัญคืออ่างเก็บน้ำ หรือสระที่ได้รับน้ำให้เต็มเพียงปีละหนึ่งครั้ง จะมีการระเหยวันละ 1 เซนติเมตรโดยเฉลี่ยในวันที่ฝนไม่ตกหมายความว่าในปีหนึ่งถ้านับว่าแห้ง 300 วัน ระดับน้ำของสระจะลดลง 3 เมตร (ในกรณีนี้ $\frac{3}{4}$ ของ 19,000 ลูกบาศก์เมตร น้ำที่ใช้ได้จะเหลือ 4,750 ลูกบาศก์เมตร) จึงจะต้องมีการเติมน้ำเพื่อให้เพียงพอ

6. มีความจำเป็นที่จะมีแหล่งน้ำเดิมสำหรับโครงการวัดมงคลชัยพัฒนาได้สร้างอ่างเก็บน้ำจุ 800,000 ลูกบาศก์เมตร สำหรับเลี้ยง 3,000 ไร่

7. ถ้าพังอ่างเก็บน้ำจุ 800,000 ลูกบาศก์เมตร จะเลี้ยงได้ 800 ไร่ (โครงการวัดมงคลชัยพื้นที่ 3,000 ไร่ แบ่งเป็น 200 แปลง)

อ่างนี้จึงเลี้ยงได้ 4 ไร่ต่อแปลง ถ้าพังสระในแปลงเลี้ยงได้ 4.75 ไร่

จึงเห็นได้ว่า หมิ่นเหม่มาก (4.75 ไร่ + 4.00 ไร่ = 8.75 ไร่)

ถ้าคำนวณว่า 8.75 ไร่นั้น จะทำเกษตรกรรมอย่างสมบูรณ์ได้

อีก 6.25 ไร่ จะต้องอาศัยทวดคาเลี้ยง

แต่ถ้าคำนวณว่า ในระยะที่ไม่มีความจำเป็นที่จะใช้น้ำ หรือมีฝนตก น้ำฝนที่ตกลงมาจะเก็บไว้ ได้ในอ่าง และในสระ สำรองไว้สำหรับเมื่อต้องการ

อ่างและสระจะทำหน้าที่เจ็ลียน้ำฝน (regulator)

จึงเข้าใจว่าในระบบนี้น้ำจะพอ

8. ปัญหาใหญ่อีกข้อหนึ่ง คือราคาการลงทุนค่อนข้างสูง เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก (ทางราชการ ทางมูลนิธิ และทางเอกชน)

แต่ค่าการดำเนินการ ไม่น่าเปลืองสำหรับเกษตรกร

ขั้นที่สอง

เมื่อตั้งศูนย์บริการที่วัดมงคลชัยพัฒนาและแปลงตัวอย่างที่ “ทางคิสโก้” สำเร็จแล้ว เกษตรกรก็เริ่มเข้าใจวิธีการ จึงพอให้ดำเนินการในที่ดินของตน เมื่อได้ผลก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปแบบกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงใน

1. การผลิต (พันธุ์พืช เครื่องมือ ชกประทาน เป็นต้น)
2. การตลาด (ลานตากข้าว ชั่ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต)
3. การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น)
4. สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้)
5. การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา)
6. สังคมและศาสนา

ด้วยความร่วมมือของหน่วยราชการ มูลนิธิและเอกชน

ขั้นที่สาม

ติดต่อยุบรวมมือกับแหล่งเงิน (ธนาคาร) และแหล่งพลังงาน (บริษัทน้ำมัน) ตั้งและบริหารโรงสี (2) ตั้งและบริหารร้านสหกรณ์ (1,3) ช่วยการลงทุน (1,2) ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต (4,5,6)

ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกร และฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้รับประโยชน์

- : เกษตรกรขายข้าวในราคาสูง (ไม่ถูกกครราคา) ธนาคารกับบริษัทซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรมาสีเอง) : (2)
- : เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในราคาต่ำ (เป็นร้านสหกรณ์ ราคาขายส่ง) : (1,3)
- : ธนาคารกับบริษัท จะสามารถกระจายบุคลากร

ทฤษฎีใหม่เป็นของในหลวงพระราชทานมาจากสิ่งที่พระองค์ท่านได้พบความจริง จากการทดลองปฏิบัติในการช่วยเหลือคนยากจน โดยได้ทรงปฏิบัติจนเป็นผล เป็นขั้นตอน เป็นกระบวนการสำคัญ ตามแนวทางนี้ ไม่ใช่พัฒนาของ แต่เป็นการพัฒนาคนโดยตัวคน ที่ทำให้พอกินพออยู่ในขั้นแรก ทำทุกอย่างเอง ใช้ทุกอย่างที่ปลูก ปลูกทุกอย่างที่กิน ไม่มีการนำเข้า สิ่งปลูกที่ทำการก็เกื้อกูลกันด้วย มีไม้ผลไม้ดั้น ทำนา ทุกอย่างเกื้อกูลชีวิต ลดการซื้อขาย หากมีเหลือจึงนำไปขาย เมื่อพัฒนาตัวเองในระดับนั้นได้จะใช้เวลา 2-3 ปี ผืนดินก็จะกลับมาอุดมสมบูรณ์ แต่กระบวนการที่ชัดเจน คือตัวชุมชนเอง จะพบความสุขในตัวเอง ไม่หลงไปตามคำโฆษณา ไม่ต้องซื้อปุ๋ยเคมียาฆ่าแมลงเพื่อหวังเพิ่มผลผลิต

เมื่อครอบครัวโตขึ้นอย่างเข้มแข็ง ก็ต้องรวมกลุ่มทำเป็นระบบสวัสดิการของกลุ่ม รวมเป็นกลุ่มเป็นชุมชนมักจะทำให้เกิดปัญหา การอยู่ร่วมกันบนความเกื้อกูล เกิดการค้า นี่ก็จะเป็นขั้นที่สอง ตามทฤษฎีใหม่

หลังจากนั้น เมื่อชุมชนเข้มแข็งก็จะเข้าสู่ขั้นที่สาม คือการร่วมกับบริษัทธุรกิจ เอาความแข็งแรงของกลุ่มธุรกิจเข้ามาเกื้อกูลระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง

การพูดถึงธุรกิจไม่ใช่การมุ่งทำกำไร แต่หมายถึงการปฏิรูปตัวเองให้สำนักต่อการแก้ปัญหาของประเทศร่วมกัน เพื่อทำประโยชน์ให้กับคนอื่น เพราะฉะนั้นการดำเนินตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม ต้องการธุรกิจที่เห็นความสำคัญในการร่วมกันทำให้เศรษฐกิจพื้นฐานแข็งแรง รวมทั้งเศรษฐกิจของประเทศบนการพึ่งตัวเอง ทั้งในด้านความรู้ วัตถุดิบ ตลาด

สภาพการณ์ที่เกิดขึ้น พระองค์ท่านทรงดำริว่า เราจะต้องถอยหลังเพื่อเริ่มต้นใหม่

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เกี่ยวกับการเกษตรของไทย

สภาพเศรษฐกิจและสังคมทางการเกษตรของไทย ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก นับจากอดีตในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ที่ได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เมื่อปี 2504 จนกระทั่งปัจจุบันอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เศรษฐกิจสาขาเกษตรกรรมยังคงตกต่ำลงอย่างต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำมาโดยตลอด

นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงของสภาวะเศรษฐกิจที่เกิดจากการเจริญเติบโตในระดับสูงของช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา เนื่องจากผลพวงของการพัฒนาเศรษฐกิจ มีผลทำให้เกิดช่องว่างทาง

ตั้งคมระหว่างเกษตรกรและกลุ่มบุคคลนอกสาขาเกษตร ที่มีความแตกต่างของช่องว่างทางด้านรายได้ (Income GAP) และช่องว่างทางด้านรายได้ของกลุ่ม ควบคู่ไปกับช่วงระยะเวลาของการพัฒนาประเทศ ความยากจนจึงยังคงอยู่กับเกษตรกรและนับวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น

การพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละฉบับ สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504-2509)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ได้ให้ความสำคัญในด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเน้นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และอุตสาหกรรม เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว การลงทุนของภาครัฐได้ให้ความสำคัญในกิจกรรม การก่อสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานในรูปของระบบคมนาคม ขนส่ง ระบบเขื่อนเพื่อการชลประทานในการเพิ่มผลผลิตการเกษตรและพลังงานไฟฟ้า สาธารณูปการ เป็นอันมาก วัตถุประสงค์การลงทุนในกิจกรรมดังกล่าว เพื่อเป็นการปูพื้นฐานให้มีการลงทุนของภาคเอกชน

ผลการพัฒนา ได้มีส่วนผลักดันให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญรุดหน้าไปเห็นได้อย่างเด่นชัดคือ มูลค่าผลิตภัณฑ์ประชาชาติภายในประเทศไทยขยายตัวเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 8 ต่อปี ทางด้านโครงการขั้นพื้นฐานได้มีการเริ่มงานชลประทานซึ่งเป็นโครงการใหญ่ 2 โครงการ คือ โครงการแม่กลอง และโครงการแม่น้ำน่าน ในด้านการค้าระหว่างประเทศ พบว่ามูลค่าการส่งออกและนำเข้าได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว แม้ว่าจะเกิดปัญหาการขาดดุลการค้า แต่ดุลการชำระเงินยังเกินดุล

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (2510-2514)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 ยังคงมุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยได้ขยายขอบเขตให้ครอบคลุมพัฒนาของรัฐให้สมบูรณ์ และรวมการพัฒนาในด้านรัฐวิสาหกิจและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น มุ่งพยายามกระจายการพัฒนาให้บังเกิดผลไปทั่วประเทศ โดยเฉพาะในเขตทุรกันดารและห่างไกลความเจริญ นอกจากนี้ยังมีโครงการพิเศษ เช่น โครงการพัฒนาภาค โครงการเร่งรัดพัฒนาชนบท และโครงการช่วยเหลือชาวนา ซึ่งต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่จะปรับปรุงฐานะของประชาชนในชนบทให้เจริญเร็วขึ้น

ผลการพัฒนา ยังคงรักษาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ได้ในระดับสูง โดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 7.5 ต่อปี แม้ว่าจะถดถอยเพียงเล็กน้อย เนื่องจากได้เกิดภาวะเศรษฐกิจหดตัวราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลกตกลงอย่างมาก โดยเฉพาะข้าว และยาง ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกของไทย สาเหตุเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความต้องการในตลาดโลก รวมทั้งรายจ่ายทางทหาร

สหรัฐฯ ในประเทศไทยลดลง ตลอดจนการลงทุนจากต่างประเทศได้ลดลงอย่างมากในช่วงเวลาดังกล่าว สำหรับรายได้ของประชาชนปรากฏว่าเกิดความแตกต่างทางรายได้ในหมู่ประชากรของประเทศ และระหว่างพื้นที่ภาคต่างๆ ของประเทศ สาเหตุเกิดจากโครงการของรัฐด้านการลงทุนขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจมีเพียงประชาชนบางส่วนที่ได้ประโยชน์ ซึ่งอยู่ในวงจำกัดไม่สามารถกระจายไปถึงมือประชาชนส่วนใหญ่ได้อย่างทั่วถึง จึงทำให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (2515-2519)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ยังคงมุ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ จึงได้เพิ่มกลยุทธ์เพื่อลดช่องว่างทางด้านรายได้ โดยเร่งปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ขยายขีดความสามารถการผลิตให้สูงขึ้นควบคู่ไปกับมาตรการกระจายรายได้ และบริการทางสังคม

ในด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ ได้ให้ความสำคัญการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเร่งรัดการส่งออก และทดแทนสินค้านำเข้า มาตรการสำคัญ ได้แก่ โครงการเร่งรัดการผลิตพืชผลที่ถูกลงตลาด จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการลงทุนเพื่อใช้ประโยชน์จากโครงการขั้นพื้นฐานที่มีอยู่ให้สามารถเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้มากขึ้น เช่น การก่อสร้างระบบส่งน้ำชลประทานปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าการส่งออก

ในด้านเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ได้ให้ความสำคัญการรักษาระดับราคาสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพของประชาชน

ผลการพัฒนา ยังคงรักษาเป้าหมายการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 7.1 ต่อปี แม้ว่าจะต้องเผชิญกับความผันผวนของเศรษฐกิจโลก ได้แก่ การตกต่ำในค่าเงินดอลลาร์สหรัฐฯ การเพิ่มสูงขึ้นของราคาสินค้าโลกในหมวดอาหาร และวัตถุดิบ การเพิ่มสูงขึ้นของราคาน้ำมันอย่างรุนแรง จากปัจจัยดังกล่าวทำให้เกิดปัญหา เงินเฟ้อสูงสุดที่ไม่เคยมีมาก่อน ควบคู่ไปกับเศรษฐกิจเริ่มฝืดเคือง การลงทุนซบเซา การส่งออกสินค้าเกษตรลดลงทั้งปริมาณ และมูลค่า รายได้ประชาชนในชนบทตกต่ำ จำนวนคนว่างงานเพิ่มขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (2520-2524)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เน้นการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ โดยมุ่งขยายการผลิตสาขาเกษตร ปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมให้สามารถขยายการส่งออก กระจายรายได้และการมีงานทำในส่วนภูมิภาค รวมทั้งปรับปรุงระบบการบริหารงานของรัฐเพื่อฟื้นฟูการลงทุนในอุตสาหกรรมที่ซบเซาเป็นพิเศษ ตลอดจนรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าและส่งออก รักษาระดับราคา

นอกจากนี้ยังเร่งบูรณะและปรับปรุงการบริหารทรัพยากรหลักของชาติ กำหนดแนวทางพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นระบบ และสอดคล้องกับการเร่งปฏิรูปที่ดิน การพัฒนาที่ดิน การพัฒนาและจัดสรรแหล่งน้ำภายในประเทศ การอนุรักษ์ท้องทะเลหลวง การบูรณะทรัพยากรป่าไม้ และสำรวจพัฒนาแหล่งพลังงานที่สำคัญของประเทศ

ผลการพัฒนา ยังคงรักษาเป้าหมายการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ได้ โดยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 7.1 ต่อปี ซึ่งสูงกว่าเป้าหมายกำหนดไว้ร้อยละ 7.0 แต่มูลค่าการผลิตสาขาการเกษตรมีการขยายตัวเพียงร้อยละ 3.5 ต่อปี และต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 5.0 สาเหตุสำคัญเกิดจากการรักษาระดับราคาสินค้าเกษตรไม่สามารถทำได้ทั่วถึง เป็นผลทำให้เกิดช่องว่างของรายได้ระหว่างประชากรเกษตรกับประชากรสาขาอื่น รวมทั้งเกิดภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ราคาน้ำมันเพิ่มสูงขึ้นหลายเท่าตัว รายจ่ายด้านน้ำมันที่นำเข้าเพิ่มสูงขึ้น เป็นผลทำให้ขาดดุลการค้าเพิ่มขึ้น และระดับราคาสินค้าทั่วไปเพิ่มสูงขึ้น มีผลกระทบต่อประชาชนที่มีรายได้ประจำ และยากจนได้รับความเดือดร้อน

นอกจากนี้ ในด้านการกระจายรายได้และบริการสังคม ไม่สามารถทำได้อย่างเพียงพอ และทั่วถึง โดยเฉพาะประชาชนในเขตชนบทล้าหลัง จำนวน 10 ล้านคน หรือ 1 ใน 3 ของประชาชนชนบท มีฐานะยากจนลงกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ เกิดภาวะทุพโภชนาการ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลบั่นทอนทรัพยากรมนุษย์ของประเทศอย่างมหาศาล

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525-2529)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เป็นแผนพัฒนาประเทศ แนวใหม่ โดยมีลักษณะเป็นแผนที่ได้ยึดพื้นที่เป็นหลักในการวางแผน เช่นพื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาชนบท พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก พื้นที่เมืองหลัก เป็นต้น

เน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สร้างวินัยทางเศรษฐกิจ ปรับโครงสร้างการเกษตร โดยมุ่งการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตแทนการขยายพื้นที่เพาะปลูก ปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมเพื่อส่งเสริมการส่งออก กระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค ปรับโครงสร้างการผลิตเพื่อให้เกิดการใช้พลังงานลง

มุ่งกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค เน้นการแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลัง โดยมีโครงการพัฒนาที่มุ่งในหลักประกันรายได้ให้พอกิน และพึ่งตนเอง เน้นการแปลงแผนไปสู่ภาคปฏิบัติให้ได้ผลต่อประชาชนอย่างจริงจัง โดยการดึงเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

ผลการพัฒนา ปรากฏว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีการขยายตัวในอัตราเฉลี่ยเพียงร้อยละ 5.3 ต่อปี ต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 6.6 ต่อปี เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวต้องประสบ

ภาวะเศรษฐกิจโลกที่ผันผวนอย่างรุนแรง และอยู่ในภาวะเศรษฐกิจโลกที่ซบเซา มีการใช้นโยบาย กีดกันการค้ากันแพร่หลาย และมีปัญหาการขาดดุลการค้า และบัญชีเดินสะพัดเพิ่มขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ได้เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ พัฒนาฝีมือควบคู่ไปกับคุณภาพชีวิตให้มีความก้าวหน้า สงบสุขและเกิดความ เป็นธรรมในสังคม เพิ่มการจ้างงานและฝึกอบรมแรงงานให้มีคุณภาพเพิ่มขึ้น พัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติ และสนับสนุนองค์กรภูมิภาค และท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร ให้ ความสำคัญการปรับปรุงระบบบริหารของรัฐเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการแก่ประชาชน กำหนดแนวทางการพัฒนาและแปรรูปรัฐวิสาหกิจที่ขาดทุน มุ่งปรับโครงสร้างการผลิตและการ ตลาดให้มีการกระจายและสามารถปรับตัวได้ต่อการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ของโลก วางแผน ให้เอกชนเข้ามาร่วมลงทุนในการให้บริการขั้นพื้นฐาน เน้นการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคและ ขยายขอบเขตการพัฒนาชนบททั่วประเทศ โดยมุ่งแก้ปัญหาการผลิตทางการเกษตร เพื่อให้มีอาหาร เพียงพอต่อการบริโภคและมีรายได้เพิ่มขึ้น

ผลการพัฒนา ยังสามารถรักษาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ในระดับสูง โดยมีการขยาย ตัวเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 11.4 ต่อปี ในขณะที่สาขาเกษตรมีการขยายตัวเพียงร้อยละ 4.6 ต่อปี ในขณะที่เดิวก่อนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่น่าพอใจ มีอัตราเงินเฟ้อที่ค่อนข้างต่ำ มีการ หลั่งไหลของการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้น โดยสามารถใช้ประโยชน์จากสาธารณูปการขั้นพื้นฐานที่รัฐได้ลงทุนไปอย่างกว้างขวาง และก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของราคาที่ดิน มีการเก็งกำไรราคาที่ดิน และรุกกล้าเข้าไปในพื้นที่การเกษตร จะเห็นได้ว่าผลทางด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่น่าพอใจ แต่ ปัญหาสังคมได้เริ่มอุบัติขึ้น เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมเมืองและชนบท เกิดการอพยพแรงงานเข้า มาหางานทำในเขตเมือง ในขณะที่รายได้ในชนบทที่พึ่งพิงกับราคาพืชผลการเกษตรยังคงตกต่ำ ก่อ ให้เกิดปัญหาช่องว่างทางด้านรายได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น และเป็นปัญหาสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 แสดงสัดส่วนของมูลค่าผลิตภัณฑ์รวมในประเทศ สาขาเกษตร

	แผน 3	แผน 4	แผน 5	แผน 6
ภาคเกษตร	100.00	100.00	100.00	100.00
พืช	60.80	60.70	63.20	61.90
ข้าว	33.90	29.60	28.70	23.80
ยางพารา	5.80	6.00	6.80	9.60
มันสำปะหลัง	2.50	3.80	3.70	3.60
อ้อย	2.10	2.50	3.10	3.40
ข้าวโพด	2.70	2.90	3.50	2.60
ถั่วเหลือง	0.50	0.40	0.80	1.30
ปศุสัตว์	8.80	9.90	9.50	10.60
ประมง	9.80	9.70	9.70	10.70
ป่าไม้	10.40	7.70	5.30	3.20
การบริการและแปรรูปผลิตภัณฑ์	10.20	12.00	12.30	13.60
เกษตรอย่างง่าย				

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535-2539)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ได้มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในแต่ละสาขาให้เกิดความสมดุล ควบคู่ไปกับการกระจายรายได้ และยกระดับรายได้ของเกษตรกร ตลอดจนให้ความสำคัญกับกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

ผลการพัฒนา พบว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี โดยมีการขยายตัวในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 7.8 ต่อปี ในขณะที่มูลค่าการผลิตทางการเกษตรมีการขยายตัวเพียงร้อยละ 2.9 ต่อปี แม้ว่ารายได้ต่อหัวประชากรไทยจะเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งคาดหมายได้ว่า สัดส่วนคนยากจนจะลดลง แต่กลับปรากฏว่าปัญหาความยากจนในชนบท และเกษตรกรมีความรุนแรงมากขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจยังคงกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล รายได้ต่อหัวของคนในเมืองยังสูงกว่าประชากรในภูมิภาคค่อนข้างมาก ผลการพัฒนาทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับบริการโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสาธารณูปโภคในด้านไฟฟ้า การคมนาคมขนส่งและถนนที่เชื่อมต่อจังหวัด คนไทยในชนบทมีระดับการศึกษาเพิ่มสูงขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544)

เป็นแผนปัจจุบันที่นำเอาทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ โดยเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชนบทเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมในเบื้องต้นในการรองรับต่อการเข้าร่วมสนับสนุนการพัฒนาของทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน

มุ่งการเพิ่มบทบาทของภาครัฐเพื่อสนับสนุนชุมชนให้มีส่วนร่วมและโอกาสในการพัฒนามากขึ้น และการส่งเสริมบทบาทของภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและมีทางเลือกในการประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการเพิ่มบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนให้เกื้อกูลกิจกรรมของชุมชน

งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในประเทศไทย

สุวิทย์ ไททชววัฒน์(2524) ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของชนบทในภาคกลางของประเทศไทย โดยพิจารณาว่าหลังจากสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ.2398 แล้วมีผลกระทบอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะเศรษฐกิจชนบทไทยทั้งด้านเทคนิคการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในชนบท ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำเอากรอบความคิดเรื่องระบบการผลิตแบบเอเชีย(Asiatic Mode of Production) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ทั้งนี้ได้พบว่าลักษณะความเป็นอยู่และสภาพเศรษฐกิจของชนบทในภาคกลางก่อนการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีในปี พ.ศ.2398 นั้น มีลักษณะเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง (Self-sufficient) แต่ละครอบครัวเป็นอิสระทางด้านเศรษฐกิจสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ภายหลังจากเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีเป็นต้นมา โครงสร้างเศรษฐกิจของไทยค่อยๆ เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าโดยเฉพาะการปลูกข้าวมีปริมาณเพิ่มขึ้นเพราะมีการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกออกไป แต่เทคนิคการผลิตยังคงเป็นแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ระบบการค้าภายในหมู่บ้านยังขยายตัวมากขึ้น และมีการใช้เงินอย่างแพร่หลาย ในขณะที่ชวทันผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดชนชั้นนายทุนทางเศรษฐกิจที่เข้ามาในหมู่บ้าน เช่น นายทุนเงินกู้ เจ้าของที่ดิน พ่อค้าคนกลาง และเจ้าของโรงสี นายทุนเหล่านี้จะเข้ามาเชื่อมโยงเศรษฐกิจหมู่บ้านกับตลาดโลก อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้สรุปว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายในคือ แรงผลักดันของชาวนาในหมู่บ้านเพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงมีผล

ทำให้ชาวนาในชนบทไม่มีความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจเหมือนอย่างในอดีต แต่กลับต้องมาพึ่งพาผู้อื่นแทน

นิตี กสิโกศล(2527) ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจการเมืองสังคมและวัฒนธรรมที่บ้านภาติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยพบว่าบ้านภาติในระยะ 20-30 ปี ที่ผ่านมานั้นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากกล่าวคือ ในด้านการผลิตจากเดิมที่เคยประกอบอาชีพทำนาด้วยการใช้แรงงานคนและสัตว์ แต่หลังจากมีการตัดถนนและการสร้างเขื่อนพระราม 6 และเขื่อนเจ้าพระยาแล้วชาวบ้านได้หันมาใช้ปุ๋ยเคมี รถไถนาและยาปราบศัตรูพืชมากขึ้นเนื่องจากชาวบ้านเห็นว่ารวดเร็ว และประหยัดแรงงาน นอกจากนี้เมื่อมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ.2514 เครื่องไฟฟ้า และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่นวิทยุ โทรทัศน์ พัดลม เครื่องหุงต้มได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น และต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2510-2520 ภายหลังจากที่รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ทำให้เขตตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอินกลายเป็นเขตส่งเสริมอุตสาหกรรมมีโรงงานมาตั้งถึง 6 โรงด้วยกันส่งผลให้ชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กหนุ่มสาวนิยมเข้าทำงานรับจ้างในโรงงานมากขึ้น ซึ่งทำให้แรงงานในภาคเกษตรกรรมมีน้อยลง การลงแขกและแลกเปลี่ยนแรงงานก็ค่อยๆ หดหายไป กลายเป็นการจ้างคนมาทำนามากขึ้น เพราะไม่มีแรงงานที่จะช่วยทำนา ประกอบกับชาวบ้านมีหนี้สินที่ไปกู้ยืมมาลงทุน ตลอดจนมีบุคคลภายนอกมากว่าวันซื้อที่ดินทำให้ชาวบ้านเริ่มขายที่นาคั้งนั้น แนวโน้มของการถือครองที่ดินจึงมีขนาดเล็กลง ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองพบว่า แต่เดิมผู้ใหญ่วัยบ้านมักเป็นที่คุ้นเคยกับชาวบ้าน เป็นคนซื่อสัตย์ เป็นที่นับถือของชาวบ้าน แต่ในเวลาต่อมาลักษณะของผู้ใหญ่วัยบ้านได้เปลี่ยนแปลงไป มีการแข่งขัน มีพรรคพวกมีการหาคะแนนกันมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าผู้ใหญ่วัยบ้านสมัยก่อนไม่ได้ สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมพบว่าแม้ชาวบ้านจะมีความเป็นอยู่ดีขึ้นมีสถานีนามัย มีโรงเรียน มีถนน มีไฟฟ้า แต่ทั้งหมดล้วนเป็นความจริงทางด้านวัตถุ ผู้ศึกษาได้สรุปว่าปัจจุบันทำอะไรสักอย่างจะมีการแข่งขัน ไม่ค่อยช่วยเหลือกันและมีการจ้างกันมากขึ้นความผูกพันแบบเดิม เช่น การลงแขก การขอแรงก็หดหายไปอีกทั้งการที่ชาวบ้านหันมานิยมเข้าทำงานในโรงงาน ทำให้มีอิสระมากขึ้น และมีความห่างเหินจากครอบครัว อันส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวลดลง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ(2530) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในชุมชนบ้านเขย บ้านไทยคำ และบ้านไทยลาว

โดยจากผลการศึกษาทำให้ทราบว่าไม่ว่าจะเป็นชาวชนบททั่วไป หรือชนชาติพันธุ์ต่างๆ ต่างก็ได้รับผลกระทบจาก การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในระดับหมู่บ้านด้วยกันแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจพบว่าวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป มีประเภทของเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นเช่น การทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ พืชไร่ที่ปลูกก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามการขึ้นลงของราคา การเปลี่ยนแปลงอาชีพที่เกิดขึ้นก็มีหลายลักษณะ แต่เดิมที่มีอาชีพ

หลักคือการทำนาเพียงอย่างเดียว ก็ต้องขวนขวายหางานทำเพิ่มขึ้น มีทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม หลายอาชีพ เพื่อที่จะทำรายได้ให้แก่ครอบครัวมากขึ้นกว่าเดิมจะเห็นได้จากบุคคลหนึ่ง มีหลายอาชีพ เช่น ทำนา ทำไร่บ่อ รับจ้างเลี้ยงไหม งานก่อสร้าง ฯลฯ อาชีพที่สำคัญอีกอาชีพหนึ่งที่เกิดขึ้นใน 3 หมู่บ้าน คือ พ่อค้าคนกลางผู้รับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากคนที่มิฐานะดี ที่มีทุนพอ ทั้งนี้เนื่องจากพบว่า คนที่เป็นพ่อค้าคนกลางประสบความสำเร็จในการทำกิจการมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น และสามารถส่งลูกเรียนสูงๆ ได้ ทำให้ชาวบ้านหลายคนคิดประกอบกิจการเช่นเดียวกันนี้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในรอบ 1 ปี ชาวบ้านจึงมีกิจกรรมในเชิงเศรษฐกิจต่างๆ มากมาย

วิทยากร เชื่องกุล (2526) การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย: กรณีศึกษาสังคมเกษตรภาคกลาง(2503-2523) งานวิจัยนี้ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคกลางของประเทศไทยในช่วงสองทศวรรษ จากการเข้ามาและครอบงำของระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นจากต่างประเทศ ธนาคารโลกและสหรัฐอเมริกา ได้ชี้ว่าการวางแผนพัฒนาประเทศไทยในช่วงยุคสมัยของการช่วงชิงอำนาจทางการเมือง เพื่อการนำพาประเทศไทยผนวกเข้าสู่วงจรมูลทุนนิยมโลกมีการชี้้นำการเพิ่มผลผลิตข้าว โดยการจัดพันธุ์ใหม่ๆ ที่มีผลผลิตสูง การจัดระบบชลประทาน การส่งเสริมการใช้ปุ๋ยเคมี และเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อจุดประสงค์ในการเพิ่มผลผลิต

มีการเปลี่ยนพันธุ์พืชเศรษฐกิจที่ชาวนาไทยเพาะปลูกอยู่ เป็นปลูกพืชที่ทำเงินชนิดอื่นๆ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง อ้อย เพิ่มขึ้น เพื่อการป้อนสินค้าเกษตรราคาถูกที่เป็นที่ต้องการของตลาดทุนนิยมโลก และต้องเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตด้วยการพึ่งพาปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช รถไถเดินตาม จากประเทศทุนนิยมศูนย์กลางมากขึ้น

พันธุ์พืชเศรษฐกิจที่เป็นสินค้าส่งออกทางการเกษตรและสินค้าแปรรูปที่ผลิตได้ในภาคกลาง คือ ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง ถั่วเขียว ละหุ่ง อ้อย ผลไม้ ที่มีราคาถูกเมื่อซื้อจากชาวไร่ชาวนา แต่มีราคาสูงเป็นสองเท่าเมื่อส่งออก

ระบบทุนนิยมมุ่งสร้างเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมและการเกษตร ในการแปรรูปมากกว่า การลงทุนทำการผลิต ชาวนาถูกชักจูงให้เปลี่ยนพันธุ์พืชเศรษฐกิจจากข้าวมาเป็นการปลูกสับปะรด อ้อย ถั่วลิสง ถั่วเขียว โดยบริษัทอุตสาหกรรมเกษตรต่างประเทศ หรือบริษัทร่วมทุนและโดยมีข้อผูกมัดกับเกษตรกรในเรื่องของระบบเงินเชื่อเงินเชื่อ การจัดหาพืชพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมีปราบศัตรูพืช เครื่องจักรกล ในขณะที่ภาครัฐบาลก็เอื้ออำนวยต่อการขูดผลผลิตส่วนเกินของชาวนา ส่งเสริมการสร้างสาธารณูปโภคเพื่อการรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมนาทุนในการควบคุมปัจจัยการผลิตทั้งหมด ในขณะที่ชาวนาปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าว และการทำงานจากการทำนาหว่าน นาคนอน และการปลูกข้าวเหนียว ไปเป็นการเพาะปลูกข้าวเจ้าการค้าทำให้ผลผลิตมากกว่า และชาวนาในพื้นที่การชลประทานก็จะทำนาเพิ่มขึ้น 2 ครั้งต่อปี

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า ทุนนิยมและการครอบงำทางเศรษฐกิจโดยต่างชาตินั้นได้นำพาให้ภาครัฐส่งเสริมการเกษตรกรรมเพื่อการผลิต และการส่งออกวัตถุดิบการเกษตรราคาถูกไปยังประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง การพัฒนาได้นำให้ชาวนาปรับการเพาะปลูกข้าวทั้งวิธีการและพันธุ์ข้าว รวมทั้งเปลี่ยนพืชเศรษฐกิจจากข้าวเป็นพันธุ์พืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ

กระบวนการเรียนรู้เชิงสังคมในครอบครัว ด้านบทบาทหญิงชาย : ศึกษากรณีภาคกลาง ปราณี วงษ์เทศ กล่าวถึงความหมายอย่างกว้างของกระบวนการเรียนรู้เชิงสังคม (Socialization Process) ว่า คือกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากชนรุ่นหนึ่งไปยังชนรุ่นต่อไป หรือเป็นกระบวนการอบรมสมาชิกของสังคมให้เรียนรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์บรรทัดฐานต่าง ๆ ในสังคม เพื่อให้สมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นเป็นระเบียบเรียบร้อย เกี่ยวพันกับการเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทที่เหมาะสมตามความคาดหวังของคนส่วนใหญ่ ตลอดจนการปลูกฝังความคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่มีอยู่ในสังคมนั้น ๆ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป และต่อเนื่องตลอดชีวิต มีทั้งกระบวนการที่ดำเนินการอย่างเป็นทางการ เช่นการศึกษาเล่าเรียนในวัด โรงเรียน และกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่การอบรมในครอบครัว โดยพ่อแม่และกลุ่มเครือญาติ จะมีบทบาทในการปลูกฝัง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นขั้นตอนการเรียนรู้ที่สำคัญ มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อทัศนคติบุคลิกภาพและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม โดยเฉพาะมีส่วนหล่อหลอมบทบาททางเพศมากที่สุดอีกด้วย

จากการศึกษาวิจัยกระบวนการเรียนรู้เชิงสังคมในครอบครัว ด้านบทบาทหญิงชายในเขตหมู่บ้านภาคกลาง ได้มีข้อสังเกตว่า การกำหนดค่านิยมและบทบาททางเพศจากการอบรมในครอบครัวนั้น มีตัวแปรเข้ามาเกี่ยวข้องหลายด้านอันเนื่องมาจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น มอญ ลาว จีน ซึ่งมีภูมิหลังทางขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และความเชื่อของแต่ละวัฒนธรรมที่มีต่อทัศนคติในเรื่องเพศ แตกต่างกัน ดังนั้นจึงต้องพิจารณาถึงภูมิหลังของผู้ให้ข้อมูลด้วย นอกจากนี้ ฐานะทางเศรษฐกิจ และการศึกษาของแต่ละครอบครัว ยังมีอิทธิพลต่อวิธีการอบรมเลี้ยงดูลูกสาวลูกชายที่แตกต่างกันไปด้วย

กาญจนา แก้วเทพ (2525 : 117-118) ได้ศึกษาบทบาทของผู้หญิงชนบทในโลกที่ 3 นั้นมีบทบาท 3 ประการ ด้วยกันคือ

1) บทบาทเรื่องการเอาชีวิตรอดของตนเองและครอบครัว งานที่ผู้หญิงทำเพื่อถนอมบทบาทนี้ที่เป็นหลัก ได้แก่ “การเป็นผู้หาอาหาร” (food provider) นอกเหนือจากการทำไร่แล้ว ผู้หญิงก็ยังเข้าป่า หาอาหาร จับสัตว์ ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ที่บ้าน ไปจนกระทั่งถึงการปรุงอาหาร การเก็บอาหารเป็นต้น ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงในโลกที่ 3 90%ก็ยังคงทำมาหากินเพื่อการยังชีพของตนเองและครอบครัวอยู่

2) บทบาทในการทำงานบ้าน บทบาทนี้ก็หมายถึงงานทุกอย่างภายในบ้าน นับตั้งแต่การหาน้ำสะอาดทั้งกินใช้ ทำความสะอาดเสื้อผ้า ร่างกายและที่อยู่อาศัย การหาเชื้อเพลิงแหล่งพลังงานมาหุงต้ม การดูแลบุตรหลาน ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญาและสังคม ทั้งในยามปกติและยามป่วยไข้

3) บทบาทในการเสริมรายได้เมื่อครอบครัวเกิดความต้องการ อันที่จริงความคิดเรื่อง “ผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัวนั้น” เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วคราวของสังคมตะวันตกในบางช่วงเท่านั้น แต่ความคิดนี้ได้แผ่ขยายออกมาเป็นอุดมการณ์ครอบคลุมทั่วไป ทำให้ข้อบกพร่องกลายเป็นข้อสรุป แต่ปรากฏการณ์นี้แทบจะไม่เคยเป็นจริงเลยในชนบทโลกที่สามเพราะผู้หญิงในชนบทนอกจากจะทำงานในไร่นา ในสวน และในบ้านแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นแม่ค้ารายย่อยเก็บหาของป่าหรือหาปลา เก็บผักในสวนไปขายหรือแลกเปลี่ยนในตลาด หรือในกรณีที่หมู่บ้านเกิดขาดแคลนอาหารผู้หญิงก็จะหาของจากหมู่บ้านไปแลกเปลี่ยนกับบ้านอื่น ๆ เป็นต้น

จากบทบาททั้ง 3 ประการนี้ จะเห็นได้ว่าผู้หญิงได้ทำงานร่วมกับธรรมชาติมาตลอดเวลาเพื่อบรรเทาทุกข์ที่ข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงจีน ผู้หญิงอินเดียและผู้หญิงชนบทในทั่วทุกมุมโลกที่สามารถแสดงบทบาทดังกล่าวได้มานานนับเป็นพัน ๆ ปี

ศุคสวาท ดิศโรจน์ และมาลินี วงษ์สิทธิ์ (2531:51) งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทและพฤติกรรมของผู้หญิงไทยเท่าที่มีมา ซึ่งนับว่าอยู่ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น แผนพัฒนาสตรีระยะยาว พ.ศ.2525-2544 ได้ระบุข้อมูลสภาพปัญหาทั่วไปของผู้หญิงไทยไว้ว่า ปัญหาและความต้องการของผู้หญิงแตกต่างกันไปจากชาย เนื่องจากสภาพทางสรีระและค่านิยมของสังคมที่มีต่อสตรี ซึ่งยังผลให้ผู้หญิงมีความพร้อมน้อยกว่าชาย ในบทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ สภาพปัญหาทั่วไปดังกล่าวครอบคลุมถึงด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา การอาชีพ และการมีส่วนร่วมในสังคม การเมือง และการปกครอง งานวิจัยอื่นๆ เกี่ยวกับบทบาทและพฤติกรรมของผู้หญิง โดยเฉพาะพฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจเท่าที่ปรากฏ ส่วนมากเป็นการศึกษาหาคำอธิบายจากคุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้หญิง ในฐานะปัจเจกบุคคล โดยอาจมีการกล่าวถึงครอบครัวอยู่บ้างแต่มักเป็นไปในลักษณะการอ้างอิงตัวอย่างทั่วไป ประหนึ่งเป็นเงื่อนไขที่กำหนดให้เท่านั้น อย่างไรก็ตามงานวิจัยเกี่ยวกับผู้หญิงบางเรื่องได้รวมการวิเคราะห์ถึงหน้าที่และบทบาทต่อครอบครัวของผู้หญิงเหล่านั้นไว้ด้วย และพบว่าผู้หญิงไทยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ โดยเฉพาะด้านการทำมาหากินมิใช่น้อย

เบญจพรรณ เอกะสิงห์ และคณะ(2540:50-51) ได้สรุปบทบาทของผู้หญิงในการเลี้ยงโคนมในหนังสือ บทบาท ประสิทธิภาพ และการฝึกอบรมเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมชายหญิงในภาคเหนือ จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้หญิงนี้ ทำให้ได้ประเด็นเสริมจากการเก็บข้อมูลในระดับครัวเรือนหลายประเด็น ประเด็นที่เด่นๆ คือ การที่หญิงเป็นคนสะอาด ช่างสังเกต และเป็นผู้ควบคุมค่าใช้จ่าย

คุณลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้หญิงช่วยเหลือสมาชิกเป็นอย่างดีในการทำงานในฟาร์มโคนม ถึงกระนั้นก็ดี หญิงมักมีข้อจำกัดในด้านความรู้เพราะมักไม่ได้มีโอกาสมาอบรม การให้ความรู้แก่หญิงโดยผ่านการฝึกอบรม เป็นสิ่งที่หญิงก็มีความกระตือรือร้น เป็นอันมากที่จะรับความรู้แต่รูปแบบของการฝึกอบรมต้องเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกรหญิงด้วย อีกประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มคือ ช่องว่างระหว่างความรู้ที่เกษตรกรหญิงควรได้รับ และความรู้ที่เกษตรกรหญิงมีในความเป็นจริง โดยเฉพาะในด้านคุณภาพน้ำนมและการจัดการที่จำเป็นในการแก้ปัญหา ปัญหาที่ผ่านไม่ผ่านคุณภาพของผู้รับซื้อ เป็นปัญหาที่ดูเหมือนจะไม่มีใครให้คำตอบแก่เกษตรกรหญิงเหล่านี้ ทำไมจึงเกิดปัญหานี้ขึ้น และจะแก้ปัญหาได้อย่างไร ปัญหาในระดับฟาร์มเหล่านี้ทำทาบต่อการจัดการของผู้วางนโยบาย และปัญหานี้แม้จะมีมากในกลุ่มเกษตรกรชาย แต่จะทับถมทวีคูณสำหรับเกษตรกรหญิงเมื่อพวกเขาไม่มีฐานความรู้ทางด้านโคนมที่เพียงพอต่อการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งสมควรจะมีการแก้ไขในด้านนี้อย่างเร่งด่วน

บทบาทที่สำคัญของผู้หญิงอีกบทบาทหนึ่ง ซึ่งผู้คนมักจะมองข้ามไปคือ เรื่องการเก็บรักษา และควบคุมค่าใช้จ่าย ผู้หญิงจะเป็นผู้ที่มีความระแวดระวังในเรื่องค่าใช้จ่ายต่างๆ มากกว่าชาย ซึ่งในด้านนี้นับว่าเป็นศักยภาพของผู้หญิง แต่เป็นศักยภาพที่ยังไม่ได้รับการส่งเสริม เนื่องจากระดับความรู้ในการเลี้ยงโคนมของผู้หญิงยังไม่ดีพอ ดังนั้น การจะตัดสินใจว่าควรลงทุนหรือใช้จ่ายในด้านใดจึงจะให้ผลตอบแทนคุ้มค่า คงยังไม่ค่อยมีประสิทธิภาพเท่าใด เช่น ควรจะซื้อเครื่องรีดนมหรือไม่ ควรจะซื้อ-ขายโคนมหรือไม่ ควรประหยัดในส่วนไหน ควรจะลงทุนเพิ่มในสิ่งใด เหล่านี้เป็น การตัดสินใจที่จะต้องมีความรู้เป็นพื้นฐานทั้งสิ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความรู้ที่กลุ่มเกษตรกรหญิงมีในด้านโคนมจะไม่เพียงพอในการตัดสินใจที่ถูกต้อง ดังนั้น บทบาทในด้านการเงินของผู้หญิงและความสามารถที่เป็นคนละเอียดอ่อนและระแวดระวังเรื่องการเงินก็เป็นศักยภาพที่ยังไม่ได้รับการส่งเสริมให้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่

บุญธรรม ราชรักษ์ และ วิรัช แจ่มจรรยา (2534 : 65-66) กลุ่มงานวิจัยสินค้าเกษตรกรรมที่ 1 (ปศุสัตว์) กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เอกสารเศรษฐกิจการเกษตรเลขที่ 38 เดือนมิถุนายน 2534 ได้กล่าวไว้ในอุตสาหกรรมกรรมเลี้ยงโคนมว่า รัฐบาลได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนแก่ผู้ประกอบการอาชีพเลี้ยงโคนม โดยกำหนดมาตรการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและจูงใจให้เกษตรกรหันมาเลี้ยงโคนม ได้แก่ การเร่งรัดการผลิตพันธุ์โคนม การจัดหาแหล่งเงินทุนในอัตราดอกเบี้ยต่ำ การควบคุมการนำเข้าผลิตภัณฑ์นมจากต่างประเทศ การกำหนดเงื่อนไขในการขอใบอนุญาตของโรงงาน โดยให้โรงงานแปรรูปนมต้องใช้น้ำนมดิบบางส่วนในการผลิตนมพร้อมดื่ม และต้องซื้อน้ำนมดิบเพิ่มขึ้น 20 % ต่อปี และการรณรงค์การบริโภคนมมาตรฐานการต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้การผลิตและความต้องการน้ำนมดิบเพิ่มขึ้นในอัตราสูง

พระศักดิ์ จันทรประทีปและคณะ (2539 : 34) คณะสัตวแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เถลิงพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จดองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พุทธศักราช 2539 ได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับโคนมว่า ด้านการส่งเสริมการบริโภคนม ภาครัฐบาลได้มีโครงการ “นมโรงเรียน” มีงบประมาณจัดซื้อนมให้นักเรียนประถมทั้งประเทศได้ดื่มนม ในปี 2536 เป็นเงิน 300 ล้านบาท ปี 2537 เป็นเงิน 1,070 ล้านบาท ปี 2538 เป็นเงิน 1,800 ล้านบาทและเพิ่มขึ้นทุกปี ในปีงบประมาณ 2540 รัฐบาลได้เตรียมงบในการนี้ถึง 2,800 ล้านบาท ทำให้ความต้องการและการบริโภคนมเพิ่มขึ้น (ศุวิทย์ฐ 2538) การเลี้ยงและการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมในประเทศไทย จึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อทดแทนการนำเข้านมและผลิตภัณฑ์นมจากต่างประเทศและสงวนเงินตราต่างประเทศ เพราะมีการนำเข้าเป็นมูลค่าเพิ่มขึ้นปีละ 10 % ทุกปี นอกจากนี้รัฐบาลโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีแผนปรับโครงสร้างและระบบผลิตการเกษตร (คปร.) ซึ่งเป็นนโยบายต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2537 มีเป้าหมายให้เกษตรกรที่ทำการผลิตพืชผลการเกษตรที่มีปัญหาด้านผลผลิตและราคา เช่น ข้าวและมันสำปะหลัง ได้มีโอกาสทำอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีและสม่ำเสมอกว่า การเลี้ยงโคนมจึงได้รับการส่งเสริมให้ดำเนินการทั่วประเทศ โดยให้ส่งเสริมการเลี้ยงโคนมเพิ่มปีละ 10,000 ตัว ในช่วงปี 2537-2539 รวม 30,000 ตัว เพื่อเพิ่มกำลังการผลิตน้ำนมดิบสนองต่อความต้องการในประเทศพร้อมกับสร้างอาชีพหลักที่มั่นคงแก่เกษตรกร ในช่วงปี 2540-2544 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีแผนงานส่งเสริมการเลี้ยงโคนมอีก 65,000 ตัวแก่เกษตรกร (โครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมปี 2540-44, 2539)

การสัมมนาทางวิชาการ ครั้งที่ 4 “การลดต้นทุนการผลิตน้ำนมดิบ” เมื่อ 16-18 มกราคม 2530 ณ องค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทย สำนักงานกลาง มวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี ในวาระครบรอบ 25 ปี สถาปนาองค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึงต้นทุนการผลิตและกำไรของฟาร์มโคนมขนาดเล็ก กลาง และใหญ่ ในท้องที่จังหวัด สระบุรี นครปฐม อุบลราชธานี และ ราชบุรี จากรายงานของกองเศรษฐกิจในเกษตร ในปี 2530 คือมีต้นทุนการผลิตนมดิบของเกษตรกรแตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องที่ และขึ้นอยู่กับฤดูกาลขนาดของฟาร์ม ประสิทธิภาพการให้ผลผลิตของโค ฯลฯ ต้นทุนผันแปรในการผลิตนมดิบปัจจุบันเฉลี่ยประมาณ 3.12 บาท/กิโลกรัม ส่วนต้นทุนทั้งหมดเฉลี่ย 4.20 บาท/กิโลกรัม ในสภาวะที่เป็นอยู่เกษตรกรพอสามารถปรับปรุงให้ต้นทุนการผลิตนมดิบลดลงอีก โดยการคัดเลือกเฉพาะโคที่มีคุณภาพให้ผลผลิตและมีความสมบูรณ์พันธุ์สูง เกษตรกรควรกำหนดขนาดของฟาร์มให้พอเหมาะกับกำลังงาน และขีดความสามารถในการจัดการฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังคงคำนึงถึงปริมาณอาหารหยาบที่มีหรือหาได้สำหรับเลี้ยงโคโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ส่วนการให้อาหารนั้น เกษตรกรควรให้อาหารหยาบคุณภาพดีที่ราคาถูกเป็นอาหารหลัก และให้อาหารข้นที่มีคุณภาพ ราคาประหยัดเสริมในปริมาณที่จำเป็นและสอดคล้องกับคุณภาพของอาหารหยาบ

ในต่างประเทศ

Raymond Firth (1952) ได้ให้ความหมายของการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจในแง่มุมมองของมานุษยวิทยาเศรษฐกิจว่า เป็นการศึกษาพฤติกรรมทางสังคมแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจกระทำกรใด ๆ เพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด ซึ่งการเลือกเหล่านี้ไม่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง แต่ถูกกำหนดหรือคาดหวังจากบุคคลอื่น ๆ ในสังคมเสมอ (Firth, 1952 : 123-124) ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจในทางมานุษยวิทยานั้นจะศึกษาแต่ตัวระบบทางเศรษฐกิจใด ๆ ไม่ได้ ต้องทำการศึกษาให้สัมพันธ์ไปกับระบบสังคมด้านอื่น ๆ ด้วย เพราะพฤติกรรมของมนุษย์จะมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับกิจกรรมชีวิตในด้านอื่น ๆ อยู่เสมอ Firth ยกเอาตัวอย่างกรณีการสร้างบ้านของชาว Tikopia ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของระบบเศรษฐกิจกับระบบสังคมอื่น ๆ ว่า (1) เป็นการขอแรงงานมาจากเพื่อนบ้านและญาติ ๆ (2) มีการจ่ายค่าแรงงานโดยการเลี้ยงอาหารในขณะปฏิบัติงาน และแจกของขวัญของที่ระลึกและเสื้อผ้าเมื่อเสร็จงาน (3) ไม่มีการคำนวณสัดส่วนเท่า ๆ กันระหว่างแรงงานที่ลงไปกับมูลค่าที่ให้ตอบแทน (4) ใครก็ตามที่เข้ามาอยู่ในเหตุการณ์สร้างบ้านใหม่ จะโดยจงใจมาช่วยหรือผ่านมาโดยบังเอิญก็ตาม ต่างจะได้รับเลี้ยงอาหารเท่าเทียมกันหมด (5) บรรดาญาติมิตรทุกฝ่ายต้องเข้าร่วมในเหตุการณ์หมดโดยต้องนำอาหารมาเลี้ยงทุกคนที่อยู่ในเหตุการณ์สร้างบ้านใหม่

Manning Nash (1966) ได้เสนอว่า เนื้อหาและความหมายที่ใกล้เคียงที่สุดของวิชามานุษยวิทยาเชิงเศรษฐกิจคือ ศาสตร์ที่ศึกษาระบบเศรษฐกิจของสังคมต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน เป็นวิธีการศึกษาซึ่งต้องใช้ทั้งงานสนามและงานค้นคว้าจากเอกสารเหมือนเช่นงานทางมานุษยวิทยาทั่วไป มานุษยวิทยาเชิงเศรษฐกิจพยายามที่จะจัดแยกประเภทของระบบเศรษฐกิจรวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางเศรษฐกิจกับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ เช่น ศาสนา การเมือง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพยายามค้นหาลักษณะทั่วไป ของการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางเศรษฐกิจ รวมทั้งศึกษาพัฒนาการของสถาบันเศรษฐกิจด้วย จะเห็นได้ว่า Nash พยายามนำเสนอแนวทางการศึกษาที่ยึดแนวทางของวิชามานุษยวิทยาเป็นหลัก และศึกษาพฤติกรรมทางเศรษฐกิจเสมือนเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่จะต้องหอบหิ้วเอาแนวคิดทางมานุษยวิทยาไปใช้ เช่นคำว่าระบบสังคม สถานภาพ และบทบาท เป็นต้น (ปรีชา คุวินทร์พันธ์, 2522 : 39)

Eric R. Wolf (1966) ได้เสนอความคิดไว้ว่า ชาวไร่นา (Peasant) คือผู้ที่ทำการปลูกพืชและสัตว์เลี้ยงในท้องที่ชนบทซึ่งอยู่ถัดออกไปจากตัวเมือง และลักษณะของการผลิตทางการเกษตรจะกระทำไปเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวเป็นหลัก ไม่ได้กระทำในลักษณะที่เป็นธุรกิจเพื่อการค้าที่

มุ่งแสวงหากำไรโดยตรงเหมือนอย่างกับคนที่เป็น เกษตรกร(Farmer) การผลิตของชาวไร่นั้นจะ เป็นการผลิตเพื่อวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

- (1) ผลิตเพื่อให้ได้ทุนสำรองสำหรับใช้ในฤดูกาลผลิตต่อไป(Replacement Fund) เช่นการ เก็บผลผลิตไว้สำหรับทำพันธุ์ในฤดูกาลเพาะปลูกต่อไป หรือการขายผลผลิตสำหรับเป็นทุนเพื่อใช้ในการซื้อหาวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต หรือเพื่อใช้สำหรับซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอต่างๆ
- (2) ผลิตเพื่อใช้สำหรับการประกอบพิธีกรรมหรือรริ絡ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างสมาชิกในสังคม เช่นใช้สำหรับงานบุญ งานแต่งงาน เป็นต้น
- (3) การผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตส่วนเกิน เพื่อให้ได้สิ่งที่มีคุณค่าที่ด้องจ่ายให้แก่ผู้มีอำนาจ หรือรัฐในรูปแบบต่างๆ เช่น ในรูปของภาษี รูปของแรงงาน หรือผลผลิต เป็นต้น

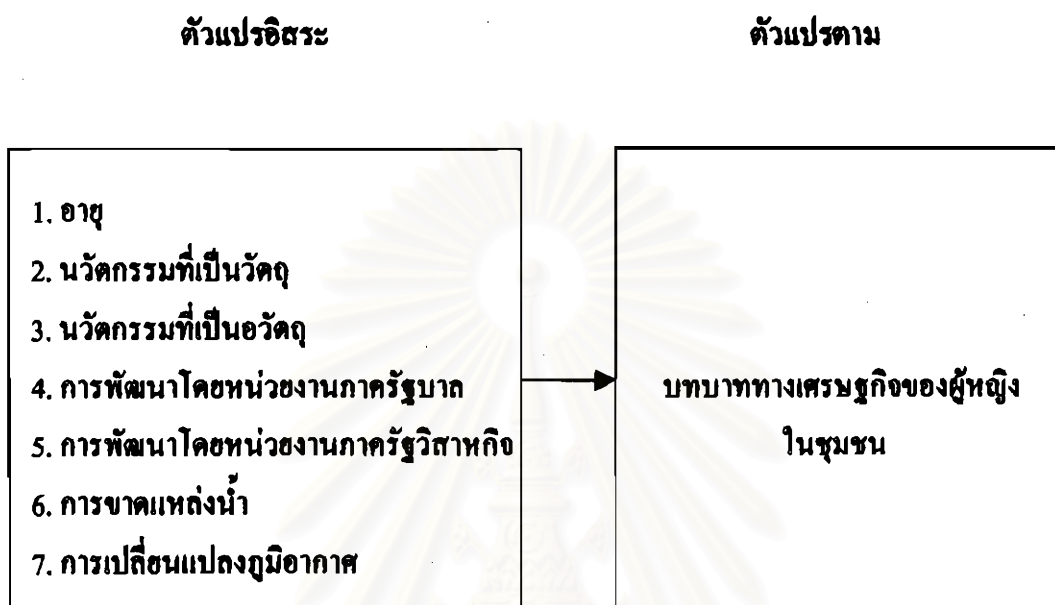
A.L.Kroeber(1948) ได้ทำการศึกษาชาวไร่นา(Peasant) ในยุโรปและได้ให้ความหมายของ ชาวไร่นาไว้ว่า มีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ (Part-societies with Part-cultures) อาศัยอยู่ในชนบทแต่ก็มีความสัมพันธ์กับตลาดในเมือง ดังนั้นจึงไม่ได้เป็นกลุ่มที่โดดเดี่ยว ไม่มีอิสระทางการเมือง และไม่มีความสามารถในการพึ่งตนเองในด้านการผลิต แต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มเดิมไว้ได้ และมีความผูกพันกลมเกลียวกัน รวมทั้งการยึดถือในพื้นที่ทำกิน และระบบความเชื่อของกลุ่ม

William Klausner (1972) ได้ทำการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเศรษฐกิจของ หมู่บ้านหนองโคน จังหวัดอุบลราชธานี โดยเป็นการศึกษาย้อนหลังไป 15 ปี

ผลการศึกษาพบว่าระบบเศรษฐกิจแบบเงินสด (cash economy) ได้เข้าไปมีบทบาทแทน ระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน (barter economy) สำหรับด้านสังคมนั้น ระบบครอบครัวจากเดิมที่เป็นลักษณะครอบครัวขยายได้เปลี่ยนแปลงไปพวกหนุ่มสาวเมื่อแต่งงานแล้วก็จะแยกเรือนอยู่ต่างหากไม่อยู่รวมกับพ่อแม่เช่นแต่ก่อน ระบบการช่วยเหลือในหมู่บ้านเปลี่ยนไปเป็นการจ้างงานไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านด้วยกัน หรือกับพระภิกษุก็ตาม ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปคือ บทบาทของพ่อแม่ลักษณะแบบประนีประนอม พ่อแม่ไม่มีอำนาจในการสั่งเหมือนแต่ก่อน คำนิยมในเรื่องการศึกษาเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือพ่อแม่ส่งเสริมให้บุตรของตนมีการศึกษาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน ในด้านการเกษตรได้มีการใช้เครื่องมือสมัยใหม่ทางการเกษตรมากขึ้น Klausner ได้สรุปว่า สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเกิดจากระบบเศรษฐกิจ ซึ่งต้องมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น การอพยพแรงงานของคนหนุ่มสาวไปทำงานนอกหมู่บ้าน ได้นำความทันสมัยมาสู่หมู่บ้าน การศึกษา พ่อค้าและข่าวสารต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น

กรอบความคิดในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบความคิดในการวิจัยเพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรอิสระ และ ตัวแปรตาม ไว้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ตัวแปรในการวิจัย

จากกรอบแนวคิดในการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้ คือ

1) ตัวแปรอิสระ คือ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

- อายุ
- นวัตกรรมทางวัตถุ
- นวัตกรรมที่เป็นอวัตถุ
- การพัฒนาโดยหน่วยงานภาครัฐบาล
- การพัฒนาโดยหน่วยงานภาครัฐวิสาหกิจ
- การขาดแหล่งน้ำ
- การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

2) ตัวแปรตาม คือ “ บทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิงในชุมชน ”

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

NO THIS PAGE IN ORIGINAL

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาครัฐบาล หมายถึง สหกรณ์โคนมมวกเหล็ก จำกัด และ สหกรณ์โคนมไทย-เดนมาร์ก มีตราภาพ จำกัด

การพัฒนาโดยหน่วยงานภาครัฐบาล หมายถึง การที่ทางสหกรณ์โคนมทั้งสองแห่งมีการรับและตรวจสอบคุณภาพน้ำนมดิบจากสหกรณ์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

ภาครัฐวิสาหกิจ หมายถึง องค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทย หรือ อ.ส.ค. ผู้ผลิตนมสด ไทย-เดนมาร์ก ตราวัวแดง และ นมสด ไทย-เดนมาร์ก ตรา อ.ส.ค.

การพัฒนาโดยหน่วยงานภาครัฐวิสาหกิจ หมายถึง การที่ อ.ส.ค. มีการรณรงค์ส่งเสริมสนับสนุน และให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้เลี้ยง โคนม รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

แหล่งน้ำ ได้แก่ บ่อบาดาลผลิตน้ำประปาหมู่บ้าน คลองซับพริก และคลองวัดซับพริก

การขาดแหล่งน้ำ หมายถึง การที่เกษตรกรมีน้ำใช้ในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพไม่เพียงพอต่อความต้องการ

ภูมิอากาศ หมายถึง อากาศหนาวและอากาศร้อน

การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ หมายถึง เมื่ออากาศหนาวผู้หญิงจะทำงานมากขึ้น เนื่องจากวัวจะมีสภาพที่สมบูรณ์ สามารถผลิตน้ำนมเพิ่มขึ้น จึงทำให้ต้องใช้เวลาในการรีดนมยาวนานขึ้น ทำความสะอาดอุปกรณ์มากขึ้น ดังนั้นงานอื่นๆ จึงมากขึ้นตามมาด้วย ส่วนในอากาศร้อน โคจะผลิตน้ำนมได้น้อยกว่าอากาศหนาว ผู้หญิงจึงใช้เวลาในการรีดนมวัวน้อยลง ดังนั้นงานอื่นๆ จึงน้อยลงตามมาเช่นกัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย